

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Andrea Štádlerová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**GENDEROVÉ PŘÍSTUPY K EVROPSKÉ
ARCHEOLOGII**

Andrea Štádlerová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

**GENDEROVÉ PŘÍSTUPY V EVROPSKÉ
ARCHEOLOGII**

Andrea Štádlerová

Vedoucí práce:

Mgr. Luboš Chroustovský, Ph. D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1	ÚVOD	7
2	TZV. GENDER A GENDEROVÁ ARCHEOLOGIE	8
	2.1 Definice pojmu „gender“	8
	2.2 Vymezení pojmu „genderová archeologie“	9
3	VÝVOJ GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE.....	10
	3.1 Feminismus a genderová archeologie.....	11
	3.2 Dějiny bádání ve světě.....	13
	3.3 Situace v České republice.....	17
4	TÉMATICKÉ OKRUHY GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE.....	18
	4.1 Vymezení studia genderu v archeologii.....	19
	4.2 Minulá společnost.....	19
	4.3 Gender a výklad prostoru.....	22
	4.4 Rodina a domácnost.....	25
	4.4.1 Problematika dětí.....	26
	4.5 Gender a výklad produkce	30
	4.5.1 Keramická produkce	31
	4.5.2 Další oblasti produkce	33
	4.6 Pohřbívání.....	34
	4.6.1 Pohlaví a věk	35
	4.6.2 Pohlaví a gender.....	38

5	METODY GENDEROVÉHO VÝZKUMU.....	40
5.1	Kritika androcentrismu.....	41
5.2	Etnografická analogie.....	41
5.3	Přímý historický přístup.....	42
5.4	Etnoarcheologie.....	42
5.5	Archeologické modely a jejich testování.....	43
5.6	Materialita genderu.....	44
5.7	Genderová analýza v České republice.....	47
6	TEORETICKÉ OTÁZKY.....	47
7	METODY, PRAMENY, SBĚR DAT, DATABÁZE.....	48
7.1	Prameny a sběr dat.....	48
7.2	Sběr dat.....	50
7.3	Analýza a databáze.....	51
7.3.1	Podoba databáze.....	51
7.3.2	Výhody databáze.....	51
7.3.3	Struktura databáze.....	52
7.4	Syntéza.....	58
8	VÝSLEDKY A INTERPRETACE.....	59
9	ZÁVĚR.....	63
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	66
11	RESUMÉ.....	70

12 PŘÍLOHY.....	71
------------------------	-----------

1 ÚVOD

Práce se bude zabývat genderovými přístupy v rámci evropské archeologie. Teoretická část bude zaměřena na charakteristiku genderové archeologie. V počátcích práce budou vysvětleny základní termíny „gender“ a „genderová archeologie“, neboť tyto pojmy provázejí celou práci. Následovat bude kapitola věnovaná vzniku a dalšímu vývoji genderové archeologie, zmíněny také budou teoretické přístupy ovlivňující tento vývoj. Jako další bude následovat kapitola věnující se metodě studia genderu v archeologii. Další kapitola bude věnována okruhu řešených témat v rámci genderové archeologie a nebude také chybět nástin vybraných případových studií. V praktické části bude provedeno srovnání vybraných archeologických komunit, které bude vycházet z relační databáze příslušné literatury. Databáze bude nedílnou součástí této práce. Vzhledem k mým jazykovým schopnostem se bude jednat o anglicky (Spojené království, Skandinávie) a česky (Česká republika) píšící komunity. V závěru práce bude provedena interpretace získaných výsledků. Cílem této práce není navrhnout nové přístupy při zkoumání genderu, ale spíše shrnout dosavadní poznatky v bádání.

2 TZV. GENDER A GENDEROVÁ ARCHEOLOGIE

V počátku své práce považuji za důležité uvést základní vymezení pojmů „gender“ a „genderová archeologie“, neboť tyto pojmy budou provázet celou práci. Výraz „gender“ ponechávám v původním anglickém znění, protože v českém jazyce pro něj neexistuje vhodný překlad, který by se používal.

2.1 Definice pojmu „gender“

Poprvé se pojem „gender“ začíná používat v oblasti psychologie v 50. letech 20. století ve spojení s transsexualitou, to je myšleno jako lidé, kteří se narodí v těle se „špatným pohlavím“. Do archeologie se tento pojem dostává v pozměněném významu až v 80. letech 20. století (Moravcová 2008, 3).

Definice formulující pojem „gender“ najdeme v rámci archeologie velké množství. R. Gilchrist definuje gender jako něco, co lze chápat jako kulturní výklad pohlavního rozdílu, který směřuje ke kategorizaci jednotlivců, artefaktů, prostoru a institucí (Gilchrist 1999, XV). M. L. S. Sørensen popisuje gender jako soubor hodnot, které určují význam chování a ovlivňují ho. Tento význam určuje ženskost či mužskost - co to znamená být ženou nebo mužem. Tyto projevy chování jsou tvořeny pravidly a jsou vyloženy a udržovány prostřednictvím předmětů. Gender není stálý, je třeba ho neustále potvrzovat a udržovat. Jeho formy a významy se mohou změnit, mohou být považovány za přechodné. Gender je tedy dynamický prvek. Není jen o mužích nebo ženách, ale i o vztazích mezi jedinci. Je to jedno ze základních hledisek podle kterého je uspořádána společnost. Gender sám o sobě nemůže být zkoumán, zkoumány jsou jeho projevy (Sørensen 2000, 52 - 53). Pro mě nejsrozumitelnější je definice genderu v práci K. Remišové Věšíňové, která charakterizuje gender jako *„sociální konstrukt, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností“* (Remišová Věšíňová 2010, 4).

V souvislosti s výkladem genderu je třeba si uvědomit, že gender a biologické pohlaví nemusí být shodné, ačkoliv spolu tyto dva prvky úzce souvisejí. Pohlaví určuje biologicky muže nebo ženu, zatímco gender učí roli a chování - co je mužské a co ženské podle norem konkrétní kultury. Jednoduše řečeno - pohlaví je dané, gender je konstruován (Nelson 1997, 15). Pohlaví je univerzální kategorie, která se nemění z hlediska času ani místa. Gender je naproti tomu rozmanitý a liší se v různých společnostech, obdobích či sociálních skupinách. Role, chování a normy vztahující se k mužům a ženám tedy nejsou neměnné, ale jedná se pouze o dočasný stav sociálních vztahů mezi ženami a muži (Remišová Věšíňová 2010, 4).

2.2 Vymezení pojmu „genderová archeologie“

Gender se v archeologii jako předmět systematického studia objevuje poměrně nedávno (Arnold - Wicker 2001, VII), pokud jde o srovnání se sociální antropologií a společenskými vědami obecně (Sørensen 2000, 22). Genderová archeologie jako disciplína se začíná formovat až během 70. let 20. století (Moravcová 2008, 3) a poskytuje nový rozměr pro studium minulých společností. Archeologie už dlouho není reprezentována jen hmotnými prameny a badatelé si postupně uvědomují i sociální rozměr materiální kultury. Prostřednictvím genderové archeologie zkoumají způsob, jakým materiální kultura určuje strukturalizaci sociálních vztahů mezi ženami a muži, jejich společenské role a postavení v minulé společnosti (Remišová Věšíňová 2010, 4). Gender je v archeologii zkoumán na základě artefaktů, staveb a prostoru, vizuálních projevů, environmentálních dat či lidských pozůstatků (Gilchrist 1999, 15).

Jinými slovy řečeno - genderová archeologie je sub-disciplína, která se zabývá studiem minulých společností prostřednictvím poznání úlohy, kterou měli muž a žena v minulosti, na základě archeologických pramenů (<http://www.archaeologyexpert.co.uk/GenderArchaeology.html>, 10. 4. 2012).

Takové studium vyžaduje kritický přístup - je třeba minimalizovat vlivy, které na nás má současná společnost a kulturní normy, protože minulé společnosti mohly fungovat zcela jinak než ty v současné době (Moravcová 2008, 4; Turek 2011, 75). Archeologové totiž nemohou předpokládat, že minulé společnosti používaly ty samé kategorie nebo systémy klasifikace jako současná společnost (Holmberg – Gatti 2009, 5). Studium genderu v archeologii se neobejde bez spolupráce s etnologickými, antropologickými, historickými a sociologickými prameny (Remišová Věšíňová 2010, 8).

Genderová archeologie je odvětví, které nelze popsat v několika málo odstavcích. Následující kapitoly se proto budou detailněji zabývat jejím vznikem a vývojem, aplikovanými metodami při studiu genderu, řešenými okruhy témat, problematikou s tím spojenou a další.

3 VÝVOJ GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE

Cílem této kapitoly je nastínit vznik a další vývoj genderové archeologie a poukázat na souvislosti s dalšími teoretickými přístupy (paradigmaty) ovlivňujícími tento vývoj.

Archeologické studie genderu v minulých společnostech se objevily za posledních cca 30 let. Je třeba si uvědomit, že ne všechny genderové studie v archeologii jsou spojeny s feminismem (nebo že se jimi zabývají jen feministky nebo ženy), jak si mnozí badatelé myslí. Genderová archeologie vychází z více hluboce zakořeněných tendencí, které se týkají přehodnocování minulosti ve prospěch žen, a upozorňují na jejich příspěvky a viditelnost ve vědě, která se dříve soustředila spíše na muže (Gilchrist 1999, 1, 6). Historická souvislost s feminismem tu ale je, neboť prostředky feministického učení a feministický aktivismus jsou výrazně limitujícími faktory ve vývoji genderově orientované archeologie (Wylie 2007, 209). Stejně jako ostatní společenské vědy, i archeologie zažila nástup postprocesuálního (postmoderního) paradigmatu, vyplynul z feminismu (Gilchrist 1999, 1).

Genderová archeologie se tedy nerovná feministická archeologie. Zatímco feminismus je veskrze politický nástroj s důrazem na mocenské vztahy, genderová archeologie je o společenské teorii, která může být přizpůsobena jak feministickému, tak i jiným rámcům. Gender je další nástroj analýzy zásad strukturování minulých společností (S. a., 14).

3.1 Feminismus a genderová archeologie

V této kapitole se zabývám vznikem a vývojem genderových přístupů v archeologii. V začátku je třeba uvést, co si pod termínem "feminismus" vlastně máme představit. Feminismus je charakterizován politickou angažovaností směřující ke změně stávajících mocenských vztahů mezi muži a ženami. Feministické myšlení jakoby postupuje ve třech oddělených vlnách. Existuje několik větví feministického myšlení s odlišnými a často protichůdnými principy, jako např. marxistický, socialistický, liberální, radikální nebo poststrukturalistický feminismus (Gilchrist 1999, XIV - XV, 2).

Mezi vývojem genderových studií a feminismem lze vysledovat široké paralely. Počátky genderových studií můžeme hledat v tzv. druhé vlně feminismu, zatímco současné cíle více odpovídají tzv. třetí vlně feminismu. (Gilchrist, 2). Dopad těchto dvou vln lze celkem dobře najít v cílech a metodách genderové archeologie (Gilchrist, 6).

Tzv. první vlna feminismu zaujímá zhruba období mezi roky 1880 a 1920 a souvisí s hnutím za volební práva. Ženy prostřednictvím tohoto hnutí chtěly dosáhnout emancipace na veřejnosti a většího práva v oblasti politiky, vzdělání a zaměstnání (Gilchrist 1999, 2).

Ke konci 60. let 20. století vzniká tzv. druhá vlna feminismu, která byla více zaměřená na otázky rovnosti žen ve vztahu k sexualitě, reprodukci a působení ve veřejné a soukromé sféře. Pro tuto vlnu je typická teorie patriarchátu, která určuje podřízenost žen v oblastech jako je rodina, vzdělání, náboženství a politika. Do tohoto období spadá

socialistický feminismus, který vnímá gender jako společensky vytvořený a historicky se měnící (Gilchrist 1999, 2). Naproti tomu stojí radikální feminismus, který se více zaměřuje na biologické rozdíly mezi muži a ženami. Radikální feministky jsou často kritizovány za propagaci pohledu na žensství, ve kterém všechny ženy sdílejí podobné identity a zkušenosti navzdory rozdílům ve třídě, rase nebo kulturní situaci. V této době také najdeme vlivy marxismu, který spatřuje útlak žen zakořeněný v počátcích soukromého vlastnictví. Na ženy je pohlíženo jako na jednotnou třídu, sjednocenou prostředky jejich práce a sexuality ze strany kapitalistických systémů výroby (Gilchrist 1999, 3). K. Marx tvrdil, že ekonomický základ byl primární sférou, která formovala lidskou společnost (Neustupný 1967; Sosna 2007, 1).

Druhá vlna feminismu viděla gender jako kulturní konstrukt. Jako takový by gender neměl být předpokládán, ale měl by být zkoumán k pochopení toho, jak gender funguje v dané společnosti. To se v podstatě shodovalo s příchodem americké „nové archeologie“, ale to nemělo dopad na evropskou archeologii. Byla to také doba, kdy teorie patriarchy nabrala v rámci feministických hnutí, a měla přímý vliv na politicky inspirované okrajové pojmy „Matky bohyně“ během pozdního paleolitu a neolitu v Evropě, na Blízkém Východě a v Egyptě (Gimbutas 1991).

Přístup procesuální archeologie byl orientován na zkoumání makroprocesů, tj. přizpůsobení celého systému (S. a., 5).

Procesuální archeologie nadále udržovala představu ženy jako pasivního herce na jevišti lidské evoluce, který vychovává v pozadí děti. Naopak muži vyráběli kamenné nástroje a byli považováni za centrum komunikačních a obchodních sítí (S.a., 7; Neustupný 1967). Procesualismus přinesl zájem o společenské systémy a orientaci na studium archeologických struktur. Jako první přináší do archeologie testování hypotéz, modelů apod. (Neustupný 2007a, 22).

Tzv. třetí vlna feminismu, někdy také nazývaná jako postmoderní feminismus nebo postfeminismus, se objevila ke konci 80. let 20. století a pokračuje do dneška (Gilchrist 1999, 3; Remišová Věšíňová 2010). Byly přijaty prvky postmoderního myšlení a zájem se posunul více ke kulturním a symbolickým přístupům. Soubor myšlenek postfeminismu odmítá základní rysy nebo zkušenosti, které zobrazují muže nebo ženy. Je kladen důraz na rozdíly mezi muži a ženami protikladné sexuality, etnických nebo sociálních tříd. Obecně postfeminismus zkoumá vznik subjektivity (Gilchrist 1999, 2 - 3).

V tomto období se také objevuje strukturalismus, kontextuální a postprocesuální archeologie, která podporuje při studiu genderu větší pluralitu výkladů minulosti (Gilchrist 1999, 7, Neustupný 2007a, 22).

Od 80. let 20. století vstoupilo více žen do archeologie jako vědní disciplíny (S. a., 5). Vycházely z feministických výzkumů jejich antropologických kolegů. Gender se začal začleňovat do hlavního proudu diskurzu subjektivity. Souvisí s druhou vlnou feminismu prostřednictvím rozvoje feministických výzkumných přístupů jako jsou teorie v 70. a 80. letech 20. století. Tyto nedávné feministické kritiky vědy sdílí paralely s postprocesualismem v kritice a dekonstrukci požadované objektivitě pozitivistické procesuální archeologie, zejm. postprocesualistickým důrazem na symbolické aktivity a mikro-procesy. Feministický empirismus naopak tvrdí, že běžná vědecká metoda je účinná a domnělý nedostatek vidí v tom, jak vědci provádějí výzkum (S. a., 5 - 6).

Protikladné zájmy druhé a třetí vlny feminismu byly označeny jako „změna paradigmatu“ ve feminismu, protože hlavní cíl se přesunul od problému rovnosti k tématu rozdílnosti. (Gilchrist 1999, 3).

3.2 Dějiny bádání ve světě

Archeologická historiografie začala nedávno zkoumat vliv první vlny feminismu na naší vědní disciplínu. Významné ženy jako jsou Hannah

Rydh ve Švédsku, Amelia Edwards a Margaret Murray v Británii poukázaly na zájem týkající se emancipace jejich ženských současnic a také archeologického uznání žen v minulosti. (Gilchrist 1999, 3 - 4).

Druhá vlna feminismu se zasloužila nejméně na deset let o čeření hlubokých vod archeologie (Gilchrist 1999, 4). Je považována za důležité období počátků genderových studií (Sørensen 2000, 17). V průběhu 70. a 80. let 20. století se s postupně vzrůstajícím vlivem feminismu objevuje zájem o problematiku genderu především ve společenskovedních disciplínách, jako je např. sociologie, antropologie, historie a později také archeologie (Moravcová 2008, 5). Vliv druhé vlny feminismu se dostává do archeologie od 70. let 20. století a přináší změnu v disciplíně. Pozornost se obrací k ženám. Hlavními tématy se stávají kritika mužské dominance v profesní oblasti a s tím související pracovní podmínky. Je poukázáno na absenci žen jak ve výkonu profese, tak i v interpretacích. Cílem bylo uvést ženy do procesu vytváření minulosti jakožto aktivního prvku v historických procesech. Dříve se totiž předpokládalo, že ženy měly jen pasivní roly při vytváření minulosti (Sørensen 2000, 17). Genderová archeologie přebrala mnohé myšlenky z disciplín, jako je např. sociologie, kde lze hledat původ slova gender (Remišová Věšíňová 2010, 14), nebo některé trendy z antropologie pro vlastní studium genderu (Gosden 1999, 140). Vedle feminismu byl výrazně ovlivňujícím faktorem při vývoji genderové archeologie také postprocesualismus, který se formuje na základě postmoderního hnutí již v 70. letech 20. století (Moravcová 2008, 5; Trigger 2007). S genderovou archeologií sdílí postprocesuální archeologie zájem o artefakty jakožto předměty, které mají roli ve vztazích mezi jedinci a prostřednictvím nichž lidé mezi sebou komunikují (Neustupný 2007, 22), zaměření na sociální otázky a důraz na roli jednotlivce ve společnosti (Moravcová 2008, 5; Hodder 1993).

Genderová archeologie se ve svých počátcích vyvíjela především v anglo-americkém světě a ve skandinávských zemích (Moravcová 2008, 5). Od 70. let 20. století ve Skandinávii jen malý počet archeoložek začal uvažovat o mnohem aktivnější roli, kterou měly ženy v prehistorii (Gilchrist

1999, 4). Ovšem již v 70. letech 20. století zde byly publikovány studie, které ale zůstaly téměř nepovšimnuté vzhledem k malému počtu archeologů, kteří rozuměli severským jazykům (S. a., 1). Ve Skandinávii to bylo zejména Norsko, kde se genderová archeologie utvořila ze silně feministického podkladu (Moravcová, 5). V roce 1979 Norsko hostil seminář nesoucí název „Were They All Man? An Examination of Sex Roles on Prehistoric Society“, který se zabýval androcentrickým prvkem (rozumějme jako nadřazování maskulinity nad feminitou) v archeologické interpretaci. Nicméně výstup z tohoto semináře zůstal nepublikován až do roku 1987, kdy byl zveřejněn v anglickém jazyce (Sørensen 2000, 22). V roce 1985 v Norsku vznikl první archeologický feministický časopis nazývaný KAN (Kvinner i Arkeologi i Norge - Žena v archeologii v Norsku, Moravcová 2008, 5), který od roku 1996 vychází v anglickém jazyce (Turek 2002).

Ovšem první feministická kritika mužské předpojatosti v archeologii byla publikována v roce 1984. Jednalo se o průkopnický článek amerických archeoložek Margaret Conkey a Janet Spector (1984, citováno dle Gilchrist 1999, 4), který se zabýval problémem mužské zaujatosti a zdůrazňoval potřebu po vyváženější archeologii z hlediska pohlaví (Gosden 140). I přes jejich požadavek na objektivitu archeologové nepřezkoumali historické rozdíly a kulturní rozmanitosti v genderových vztazích (Gilchrist 1999, 4). Tento článek zavádí gender do archeologického pojmosloví a je v něm spatřován počátek genderové archeologie jako subdisciplíny. Gender se tak stává podstatnou částí archeologických studií (Sørensen 2000, 18). V článku se také zabývají použitím feministických přístupů a přináší pohledy do archeologické teorie a praxe (s. a., 1).

Druhá vlna feminismu je spjata s postmoderními tématy vedoucími k objektivitě a pravdě. V rámci americké genderové archeologie byla zkoumána dělba práce podle pohlaví v konkrétních historických kontextech a souvislost mezi reprodukční a genderovou rolí. Tento typ genderové archeologie převládal hlavně v Severní Americe a její cíle

souvisely s procesuální archeologií (Gilchrist 1999, 6). Detailněji se americkou genderovou archeologií nebudu zabývat, protože to není náplní mé práce. Evropská genderová archeologie se naopak zaměřuje na symbolické a kulturní projevy genderu, méně pak na genderové role a dělbu práce dle pohlaví. Je kladen větší zájem o jednotlivce prostřednictvím studia genderové (Gilchrist, 6) identity, sexuality a těla, a o projevy genderu prostřednictvím interpretace významu umění, prostoru a pohřební výbavy. Výzkum genderu v rámci evropské archeologie byl doposud zastoupen převážně v britských a skandinávských výzkumech (Gilchrist 1999, 7). V Británii je pravidelně diskutován gender a feministická archeologie od roku 1981 v rámci každoročních konferencí TAG (Theoretical Archaeology Group) konferencích pořádaných jednou za rok, ale velmi málo z toho bylo publikováno (Sørensen 2000, 22).

Jiný pohled najdeme v marxistické feministické práci ve Španělsku. Jiné oblasti, jako např. Itálie nebo Řecko, postrádají teoretické práce o genderu a genderovou archeologii jako takovou. Podobně je na tom i francouzská archeologie, kde feministky nechtěly vymezit ženy jako kategorii určenou k výzkumu (Gilchrist 1999, 7).

Rozdíl mezi americkou a evropskou tradicí vyplývá z několika faktorů, jako je např. větší dopad druhé vlny feminismu na americkou vědu. Evropští archeologové byli spíše ovlivněni strukturalistickou a symbolickou antropologií v souladu s třetí vlnou feminismu (Gilchrist 1999, 7).

V 90. letech 20. století se gender jako kulturní konstrukt stává uznávanou částí dynamické složky minulé společnosti a tak i předmětem analýzy (Sørensen 2000, 19). Od počátku 90. let minulého století se zájem o zkoumání genderu v archeologii šíří do dalších evropských zemí a také proniká do jihoafrické a australské archeologie. S rostoucím zájmem o studium genderu roste i množství řešených témat (Moravcová 2008, 6). Podrobněji se řešenými okruhy témat budu zabývat v následující kapitole. Uvedení genderu do archeologických analýz různorodých

společností minulosti je předmětem obrovské komplexnosti. Pro každé období a řadu aktivit, které jsou analyzovány, se archeologové učí porozumět genderu a tomu, jak jsou materiální předměty a činnosti zapojeny v jeho reprezentaci a udržení (Sørensen 2000, 19).

Obecněji řečeno, stále přetrvává studium vztahu genderu a materiální kultury z předešlého období, ve větší míře se řeší otázka každodenního života žen, mocenské a sociální struktury v rámci společností z pohledu genderu. V poslední době se také objevují příspěvky zabývající se problematikou dětství (výrazněji už od 70. let 20. století, Moravcová 2008, 6; Remišová Věšíňová 2010, 138). Teprve v počátcích stojí zájem o studium zvířat v souvislosti s utvářením genderu (Oma – Palincas 2011). Nověji také vznikají práce zabývající se historiografií genderové archeologie a jejího ovlivnění feminismem (Moravcová 2008, 6; např. Gilchrist 1999). Vedle prací zaměřených na vývoj bádání genderové archeologie se také objevují příspěvky zkoumající historii a současné postavení žen v archeologii jako vědecké disciplíně (např. Holmberg – Gatti 2009, Skogstrand 2009).

3.3 Situace v České republice

Ačkoliv studium společnosti, sociálních rolí, specializace a podobných témat se v české a moravské archeologii objevovaly již v minulosti (např. Neustupný 1967), přístupy ovlivněné genderovou archeologií do ní pronikají zhruba necelých 10 let. Jedná se hlavně o práce zaměřené na konkrétní problematiku v rámci archeologických kultur, než obecně o práce zabývající se teorií a metodou. Obdobím paleolitu a mezolitu se z hlediska genderu zřejmě nezabývá žádný český badatel/ka. V rámci zahraničních prací věnujících se mladému paleolitu je ale uveden materiál z moravských lokalit (Moravcová 2008, 6). Období neolitu z genderového pohledu zkoumala například E. Čermáková (Čermáková 2002, 2005), konkrétně období kultury lengyelské, kde se zajímala o postavení muže, ženy a dítěte v rámci společnosti (Čermáková 2005) Zájem o děti z hlediska studia genderu se objevuje i v jiné její práci

(Čermáková 2002). Pro období pozdního eneolitu jsou důležité práce J. Turka (Turek 2000, 2002, 2010, 2011). Jeho zájmovým tématem jsou genderové role v rámci kultur pozdního eneolitu, které zkoumá na základě nálezů z pohřebišť. Také se zajímal a problematiku dětství (Turek 2000). Otázkám genderu v pozdním eneolitu a rané době bronzové se také věnuje D. Sosna (Sosna 2007, 2009). Jeho zájmem je sociální diferenciací a genderové vztahy v rámci společnosti. Ve své práci se zabýval společenskými změnami na přelomu pozdní doby kamenné a časně bronzové na základě nálezů z pohřebišť z jižní Moravy. Starší době bronzové se ve své bakalářské práci věnuje J. Moravcová (Moravcová 2008). V této práci se pokouší o genderové interpretace na základě shromážděných dat z pohřebišť starší doby bronzové. Práce vztahující se k období halštatu existuje jen jedna, která se zabývá otázkou pohřbů dětí v rámci horákovské kultury (Čermáková – Golec – Trubačová – Tvrký 2007).

Vedle prací zaměřených na pravěkou společnost se také objevují genderové práce pro protohistorické a historické období (Moravcová 2008, 6 – 7). Z tohoto období je mi známa bakalářská práce M. Žaloudkové, zabývající se řeholním životem žen ve středověku (Žaloudková 2009). Ojedinělou prací zabývající se genderovou analýzou je disertační práce K. Remišové Věšíňové (Remišová Věšíňová 2010).

Vedle publikací existuje rozhlasový pořad „Víkendová univerzita“ vysílaný Českým rozhlasem Leonardo (<http://www.rozhlas.cz/leonardo/portal/>), kde je možné si poslechnout povídání J. Turka na téma genderu v archeologii.

4 TÉMATICKÉ OKRUHY GENDEROVÉ ARCHEOLOGIE

Tato kapitola má za úkol podat přehled o zájmových tématech genderové archeologie, jejich úskalí a interpretace s uvedením

praktických příkladů. Jednotlivá zájmová témata není možné striktně vymezit, neboť spolu úzce souvisejí.

4.1 Vymezení studia genderu v archeologii

Gender je proměnlivý a všudypřítomný sociální konstrukt, který spojuje různorodá témata. Pro interpretaci genderu je důležitým prvkem kontext. Jak píše ve své práci K. Remišová Věšíňová: *„Bez kontextuálního ukotvení nemůže být žádný interpretační pokus objektivní a bez zohlednění genderového rozměru nebude žádný pokus o sociální rekonstrukci kompletní.“* Gender je soubor procesů a vztahů, které provázejí veškerá hlediska každodenního života jednotlivce. Tak by také ke studiu genderu mělo být přistupováno – měl by být studován jako soubor kulturně-historických vztahů. Jednotlivá témata řešená v rámci genderové archeologie se prolínají a není možné je studovat odděleně. Studium genderu vyžaduje mezioborové uchopení a dostatečné materiální podklady. Archeologie genderu se tedy zaměřuje na artefakt a jeho význam v rámci různých kontextů společenského bytí (Remišová Věšíňová 2010, abstrakt, 24).

4.2 Minulá společnost

U společností, k nimž nemáme písemné prameny, uplatňujeme dva typy společenského rozdělení a s ním související sociální aktivity. Jedná se o sociální rozčlenění společnosti (společenská důležitost a status jedince v rámci zkoumané komunity) a pak společenské dělení na 2 sféry – veřejnou a soukromou. Významným pramenem pro toto studium jsou pohřby. Jejich výpovědní hodnota o životě jedné komunity je poměrně zásadní za podmínky prezenze milodarů nebo specifické nálezové situace (např. lokace v rámci sídlištních struktur, Remišová Věšíňová 2010, 24).

Zde narážíme při interpretaci na zažitá genderové předsudky. Bohatě vybavený mužský hrob je tradičně přisuzován vůdci, majetnému

člověku apod., tedy osobě s vyšším společenským postavením. Pokud se objeví bohatý hrob ženy, tak je tradičně interpretován jako hrob manželky vysoce postaveného muže v rámci komunity nebo o ženu závislou na vyšším společenském postavení jejího muže (Remišová Věšíňová 2010, 24).

Druhý typ rozdělení společnosti je dělení na sféru soukromou, která je tradičně spojována s ženami, a sféru veřejnou, která je naopak tradičně spojována s muži. Toto dělení většinou bývá skutečné a lze ho doložit jak archeologickými tak i etnologicko-historickými prameny (Remišová Věšíňová 2010 2010, 25). Ale existují i výjimky, jak dokládají etnohistorické dokumenty, které ukazují na nové možnosti studia genderových vztahů a postavení žen (Nelson 1997, 132).

Díky archeologickým a etnohistorickým pramenům nelze udržovat myšlenku, že ženy nikdy nepůsobily ve veřejné sféře. V prehistorických a protohistorických společnostech existovala spousta veřejných rolí, které mohly ženy plnit. Veřejně viditelné ženy mohly být třeba léčitelky, obchodnice, vůdkyně, dokonce i tyranky a despotové. Např. v čínské historiografii najdeme zmínky o ženách působících ve veřejné sféře jako vládkyně (Nelson 1997, 132).

Ženy-obchodnice jsou známé z etnografických paralel z východní Afriky a mohou být srovnány i s informacemi z aztéckého prostředí, kde ženy i muži mohli být obchodníky na velké vzdálenosti. Ovšem jak můžeme postihnout ženy-obchodnice na základě archeologických pramenů zatím není příliš jasné. Hroby žen vybavené směňovaným zbožím by snad mohly být interpretovány jako ženy-obchodnice (Nelson 1997, 136).

Jednou ze zvláštních rolí, které mohly ženy plnit, bylo válečnictví. Pro tuto veřejnou roli v archeologii existuje větší množství indicií, jak ukazují některé nálezy i historické zprávy. Např. z oblasti euroasijských stepí pocházejí nálezy hrobek žen, které jsou vybavené železnými meči a šipkami, z období 600 – 400 př. n. l. Z historických zpráv se dozvídáme o

válečnických vůdkyních, jako např. o slavné Boadicee, která vedla „armádu“ proti Římanům v Británii (Nelson 1997, 139 – 140).

Doklady žen-válečnic můžeme najít i v českém prostředí z období kultury se zvoncovitými poháry (2500 – 2300 př. n. l.). V tomto případě hraje důležitou roli kontext – pohřeb této kultury měl jasně daná pravidla ohledně uložení a orientace těla v hrobě a pohřební výbavy. (Turek 2010, 122; Turek 2011, 74). Muži bývají pohřbeni na levém boku a hlava je orientovaná na sever. Ženy jsou naopak pohřbeny na pravém boku a hlava je orientovaná k jihu (Turek 2002). Ženy-lučičnice byly J. Turkem interpretovány na základě pohřební výbavy, která je ale jinak typická pro muže. Jednalo se o kamenné nátepní destičky a miniatury měděných dýk. To tedy poukazuje na významné postavení ženy. Přesto je třeba tento výklad brát s rezervou. Kromě odhadu společenské kategorie může pohřební výbava také odrážet vztah ostatních členů komunity k zemřelému. Pro interpretaci žen-válečnic svědčí i etnografické paralely ze Sibiře nebo Severní Ameriky, kde existují komunity, ve které má jedinec více společenských rolí (Turek 2010, 122 – 124). Rozhodně se ale nejedná o nějakou kastu žen-bojovnic, jak jsou známy např. u Skythů (Turek 2002).

V konkrétní společnosti tedy mohly ženy plnit i více rolí. Z Mezopotámie pochází doklady, že ženy plnily roli manželek vládců, zároveň byly kněžkami, měly své vlastní pečetidlo a spravovaly nějakou ekonomickou oblast. Tím měly významné postavení ve společnosti (Nelson 1997, 132, 135).

Jak je vidět, tento zájmový tématický okruh obsahuje všechny společenské jevy i tradiční výklady, které v nich přetrvávají. Snahou badatelů je tyto výklady upřesnit a zobjektivnit na základě archeologických pramenů a dostupných informací (Remišová Věšínová 2010, 25). Ženské veřejné role v různých minulých společnostech vždy zůstanou otázkou. Na etnografické prameny, které často pocházejí z kmenů

severoamerických Indiánů, se nelze zcela spoléhat, protože je třeba brát v úvahu jejich „poevropštění“ evropskými osadníky (Nelson 1997, 135).

4.3 Gender a výklad prostoru

Vztah genderu a prostoru je důležitý pro poznání sociálního života pravěkých komunit. Určitý typ prostoru má navíc souvislost s rituály a můžeme zde očekávat nálezy rituálních předmětů či figurální plastiky. Uspořádání prostoru ovlivňuje jeho vnímání a činnosti, které v rámci prostoru probíhají, dostávají určitý význam. Uspořádání prostoru je odrazem určitých kódů chování, které předepisují, jaké soukromé a veřejné činnosti a kde mohou probíhat (Remišová Věšíňová 2010, 25).

Počátky zkoumání prostoru a jeho uspořádání najdeme v antropologii. Toto zkoumání souvisí se strukturalismem a opírá se o existenci a předpoklad fungování binárního protikladu. Strukturalismus je založen na myšlence existence jednotného světového řádu. Z toho tedy vyplývá, že organizace prostoru z hlediska genderu je daná a neměnná. K. Remišová Věšíňová se naopak domnívá, že prostorové struktury a jejich řád nejsou stabilní a fixní, ale že jsou vytvářeny skrze provozované aktivity. Určitá činnost tedy dává význam prostoru (Remišová Věšíňová 2010, 25).

Strukturování prostoru lze studovat v rámci celého sídliště nebo jedné obytné jednotky (domu). Na příkladu anatolského neolitického sídliště Çatal Hüyük je možné sledovat vzájemné prolínání praktických a symbolických významů v rámci prostorového členění interiéru obytného domu. Severovýchodní část domu bývá často zdobena na stěnách vyobrazením loveckých scén mužů s divokými zvířaty. Pod podlahou jsou pak zpravidla nacházeny mužské pohřby s loveckou výbavou. Naopak ve střední a jižní části domu převládají objekty charakterizující domácí činnosti, jako jsou např. ohniště a pece. Pod podlahou této části domu jsou pak nalézány ženské pohřby (Turek 2002).

Významným předmětem studia je tedy z hlediska prostoru dům (popř. domov, domácnost). Zde dochází k prostorovému odlišení a zhmotnění sociálního děje v minulé společnosti. Dům a jeho prostor nám poskytují cenné informace o mnoha hlediscích zájmové společnosti, jako je např. kosmologie, systém víry, postoj ke smrti apod. Pojítka mezi domy a zemřelými může být často doloženo v evropském i mimoevropském pravěku (Remišová Věšíňová 2010, 25 - 26). Máme mnoho příkladů pohřbů využívajících modely nebo metaforické spodobnění domů. Existují např. komunity, které vytvářejí pohřební schránky v podobě symbolických domů, jako jsou například domečkové urny ze severního Německa pocházející z období pozdní doby bronzové. Jiným příkladem může být případ, kdy zemřelý je „uložen k odpočinku“ v pokoji nebo místnosti, která napodobuje interiér architektonického prostoru, který je uspořádán podle představ o genderu a statusu. Takové doklady máme z doby železné ze střední Evropy. Jedná se o bohaté pohřby, jako je např. ten s Hochdorfu z jižního Německa. V tomto případě pohřební komora vypadá jako halová místnost, stěny má potažené textilem a podlaha je pokryta kobercem. Také se zde nachází mnoho předmětů z různých materiálů, např. obrovský kotel, picí sada, čtyřkolový vůz, což evokuje zařízení místnosti. Zemřelý byl oblečený a uložený na bronzovou pohovku. Celý tento pohřeb působí jako scénografický prostor a spojení mezi pohřební komorou a domem je zcela zřejmé. Vztah mezi smrtí a životem může být i fyzicky vázán na dům. To jsou případy, kdy je zemřelý člen komunity pohřben přímo pod podlahu obývaného domu, jak o tom svědčí nálezy např. z období chalkolitu z jihovýchodní Iberie nebo Balkánu (Sorensen 2000, 156 – 157).

Dům (popř. domov, domácnost) poskytuje jasné genderové asociace. Lze ho považovat za prvotní místo, kde vznikají a utvářejí se gendery a mocenské rozdíly, jako např. socializace dětí, uspořádání míst k sezení nebo spaní v rámci domu podle generového hlediska (žena – muž, staří – mladí) apod. Domácnost slouží jako místo pro potvrzení genderové identity individua a zároveň se tu utvářejí základní vztahy

jednotlivce se společností. Pro studium každodenního života minulé společnosti mají tedy velký význam (Remišová Věšíňová 2010, 26).

Studium genderu ve vztahu k prostoru není „omezeno“ jen na dům nebo sídliště. Řadí se sem také výrobní areály a aktivity v rámci nich (Remišová Věšíňová 2010, 7).

Takové vztahy lze sledovat v širším měřítku nejen v pravěku, ale i ve středověku. Pro příklad zde uvedu studii R. Gilchrist, která se zabývá ženskými kláštery v pozdně středověké Británii. Ke studiu využívá archeologické doklady spolu s písemnými prameny. Vedle zájmu o život žen v kláštorech se také orientuje na prostor v souvislosti ke vztahu k náboženské osobnosti. Výklad prostoru, ve kterém ženy v rámci klášteru žily, je možný v souvislosti s činností a tomu odpovídá uspořádání architektury. Životní prostor představuje nejlepší měřítko, kde byly ženy aktivní, a rovněž Gilchrist řeší vztah k jejich okolní krajině a soubor jejich vzájemných společenských vztahů. Ženy-jeptišky žily v kláštorech a zároveň měly vazby na místní šlechtu, a tím pádem i obec a panské komunity. V rámci klášterů se příliš nehospodařilo, proto měly jeptišky úzké vazby na místní komunity. Život jeptišky byl formován prostřednictvím materiální kultury, která nebyla zasazena ve vakuu, ale byla ovlivněna podle zvláštních prostorových forem. Stavby kostelů a klášterů následovaly určitý vzor. Tak např. severní křížová chodba – dle křesťanské kosmologie byla severní strana spojována s nocí, chladem a měsícem, na rozdíl od jižní strany, která byla teplá. Starý zákon a ženské aspekty života jsou také spojovány se severní stranou. Další projevy tohoto dělení najdeme v převládajících pohřbech žen na severní straně kostelů v mnoha částech křesťanského světa, tedy vztah pohřebné světičky a severní zdi. Další spojení můžeme najít v podobě jídelen. Mají tendence být dvoupodlažní podle předlohy domu Panny Marie v Jeruzalémě, v nichž se ženy setkávaly v horním patře v počátcích církve. Povaha dekorace v kláštorech také ukazuje na určité prostorové vzory. Sakristie je místnost, kde byly uloženy kněžská roucha a posvátné nádoby na mši. Tato část byla reprezentována muži, zatímco ženy

obývaly interiér soukromých prostor kláštera. Zde tedy opět narážíme na dělení prostoru na veřejnou sféru, náležející mužům, a domácí (soukromou) sféru náležející ženám. Sakristie byly v rámci klášterů umístěny v centru budovy, zatímco nejvíce o samotě byly situovány pokoje určené jeptiškám (Gilchrist 1994, citováno dle Gosden 1999, 141 - 144).

4.4 Rodina a domácnost

Domácnost je třeba chápat jako skupinu obyvatel domu a jejich vzájemné působení. Rodina a domácnost jsou prvky, které vytvářejí genderovou identitu jednotlivce. V této zájmové oblasti panuje mnoho interpretačních stereotypů (Remišová Věšíňová 2010, 27).

Je téměř jasné, že většinu domácností minulosti zastupoval muž a žena různých generací. Přesto tuto skutečnost současná archeologie nebere příliš v potaz. A pokud ano, nebere v úvahu společenský status a umístění jedinců v oblasti produkce a běžném životě minulé společnosti a třídí je jen na základě rodinných vazeb. Tak dojde k tomu, že ženy v rámci zkoumané společnosti mají roli matek, dcer, sester, manželek, i když k takovému dělení minulé společnosti nejsou důkazy. Takovýto příbuzenský systém ale nevypovídá o socioekonomickém postavení v dané společnosti. Tyto příbuzenské role převzala archeologie od kulturní antropologie bez větší kritiky (Remišová Věšíňová 2010, 27).

Zde je třeba hledat původ matriarchálních a dalších málo důvěryhodných teorií. Především ve feministické literatuře 70. a 80. let 20. století je možné nalézt otázku prvotního matriarchátu, která měla za úkol vymezit status ženy v protikladu k patriarchálním teoriím. Tato myšlenka byla podpořena některými archeologickými nálezy ženské figurální plastiky. Teorie prvotního matriarchátu není novinkou feminismu, ale najdeme ji už v sociální antropologii viktoriánské éry, kde byla považována za počáteční a primitivní období společenského vývoje (Remišová Věšíňová 2010, 27).

Takové podobné teorie vedle stereotypizování rolí mužů a žen také zapřičiňují redukci dalších společenských kategorií, jako je např. mateřství nebo manželství. Takové kategorie přitom mají velký soubor pojetí v různé době a kulturách a tradičními stereotypy se o tyto formy ochuzujeme (Remišová Věšíňová 2010, 27).

Např. mateřství není neměnnou kategorií chování a nemá stejný význam ve všech kulturách. Etnografické výzkumy ukazují velkou variabilitu v tom, co matky dělají, co to znamená být matkou, jaká očekávání jsou kladená na matky, co je mateřské chování a kdo jsou skutečně matky. Aktivity, které provádějí matky v rámci společnosti, mohou být přeneseny na kohokoliv ze společnosti – dokonce i na dospělé muže, starší členy společnosti nebo starší děti. Ve většině společností péče o děti nenáleží jen ženám. Je tedy možné, že v pravěké společnosti existovalo i mužské „mateřství“ (Nelson 1997, 125 – 126).

Archeologické doklady spojené s ženskou dělohou zanechávají stopy v půdě a lze je určit její analýzou. Jedná se např. o porodní nebo menstruační chaty. Tyto objekty mohou být důležité pro pochopení ženských rituálů okolo plodnosti. Pozdně paleolitické ženské figurky mohou znázorňovat několik etap ženského života a mohou sloužit jako pomůcka pro dívky poznat ženský životní cyklus. Figurky byly interpretovány jako mladistvá, v reprodukčním věku a staří (Nelson 1997, 125 – 126).

4.4.1 Problematika dětí

Zvláštní skupinu v oblasti studia genderu tvoří děti a problematika s tím spojená. Dětským světem se začala archeologie intenzivněji zabývat až od 70. let 20. století. Zájem o studium dětí je přínosný počín, který napomáhá k poznání sociálních i genderových struktur zaniklých populací. Odraz dětského světa v archeologických nálezech je však omezen počtem dostupných pramenů. (Remišová Věšíňová 2010, 138 - 139) a množstvím artefaktů, které charakterizují dětský svět. V této

souvislosti se dokonce hovoří o „neviditelných dětech“ v minulé hmotné kultuře (Turek 2002).

Studium dětí v minulosti vyžaduje znalost světa dospělých a především mezioborovou spolupráci (Remišová Věšíňová 2010, 139), protože symboly uspořádávající minulý svět jsou především odrazem společenských vztahů mezi dospělými (Turek 2002). Dětství je považováno za kulturní konstrukt, který je charakterizován velkou variabilitou, která se promítá do archeologických pramenů. Odlišné společnosti na dětství měly a i mají odlišný pohled. Liší se v názorech na přechod od dětství k dospělosti. Pro některé společnosti je to věk, který je považovaný za zlomový okamžik mezi dětstvím a dospělostí, pro jiné je to společenský status, ať už reálný nebo potencionální. Děti jsou důležitou součástí všech společností, ale přesto jsou jako aktivní účastníci při formování společnosti opomíjeny. Důležitou roli při studiu problematiky dětství v minulosti hraje kulturně-etnologický (popř. antropologický) přístup. Délka a průběh dětství jsou vysoce různorodé a jsou spojeny se sociálními, ekonomickými a technologickými hledisky určitých kultur. Rozdíl je např. vidět u pohřbů dětí v lovecko-sběračských a zemědělských společnostech, kdy v období mladšího paleolitu a mezolitu jsou dětské hroby jakoby bohatší než ty z období neolitu, což může indikovat souvislost bohatých pohřbů s významnější ekonomickou rolí dětí ve společnosti. Děti se mohly aktivně podílet na ekonomických činnostech, jako je např. práce v domácnosti nebo zemědělství. Vztah mezi dětmi a dospělými je zřejmý. Dětský prvek byl zajisté činitelem ovlivňujícím časovou a prostorovou organizaci aktivit prováděných dospělými a naopak, socioekonomické struktury vytvořené dospělými měly vliv na životní podmínky dětí v minulých společnostech (Remišová Věšíňová 2010, 139 – 140).

Z archeologického hlediska svědčí o dětech především pohřby, dále nálezy z močálů a prvotních kontextů obytných jednotek. Dětské pohřby jsou různé z hlediska času i prostoru, a také se mohou různit v rámci jedné lokality nebo jednoho kulturního kontextu. Mnoho pohřbů

dětí však chybí, protože byly zřejmě pohřbeny jiným, archeologicky nepostižitelným způsobem (Remišová Věšíňová 2010, 140), jako může být např. uložení ostatků dítěte do dutiny stromů nebo vložení těla zemřelého jedince do řeky. Roli zde také hraje skutečnost, že záleželo na věku, kdy dítě začalo být považováno za řádného člena společnosti a tím i mělo právo být řádně pohřbeno jako dospělý jedinec (Turek 2000). Důležitou roli také hraje osteologický materiál, který ale má omezené možnosti analýzy. Avšak existují lokality, kde se osteologické pozůstatky podařilo analyzovat (Remišová Věšíňová 2010, 141), např. z pohřebiště Mokrin v Srbsku z období rané doby bronzové. Jednalo se o velké pohřebiště Perjamorské kultury, kde bylo v letech 1958 – 1969 odkryto celkem 312 hrobů (z toho 96 hrobů bylo dětských, Rega 1997, 230 - 231; Remišová Věšíňová 2010, 141). Díky zachování lidských kostí a zubů bylo možné provést analýzu. Asi tři čtvrtiny pohřbů obsahovaly pohřební výbavu, nejčastěji jednu nebo dvě keramické nádoby (miska a pohár), šperky (kovové i nekovové) a nástroje. Na tomto pohřebišti bylo možné určit skupinky hrobů náležející rodinám (Rega 1997, 231 – 233). Díky analýze osteologických pozůstatků bylo možné přiřadit určité artefakty určité věkové skupině. Vedle toho hrají roli i genderově specifické artefakty, které lze nalézt jen např. v hrobech mužů určité věkové skupiny (např. konkrétní typ nástroje). Z toho lze vyvodit závěr, že genderový status dětí mohl být závislý na věkové kategorii (Remišová Věšíňová 2010, 141 – 142).

Společným prvkem pro větší část dětských pohřbů je hrobová výbava, která může také svědčit o genderových a sociálních strukturách dané společnosti. Pokud se nalézá v hrobě specifická výbava, může to poukazovat na skutečnost, že děti byly společností vnímány jako výrazná sociální skupina. Specifickým dětským artefaktem je hračka, ovšem její rozpoznání v archeologických pramenech je problémové (Remišová Věšíňová 2010, 142). Hračky neměly prestižní význam a spadají spíše do kategorie „neideologických“ artefaktů (Turek 2002). Dětské hry pomáhají dětem v učení od jejich okolí a pomocí nich se učí dospělým aktivitám a

technologíím (Turek 2000). Pravděpodobněji to vypadá, že výbavu dětských pohřbů tvořily artefakty, které měly znázorňovat sociální roli dítěte, které mělo dosáhnout v dospělosti. Z období pravěku jsou však známy i artefakty, které jako hračky interpretovány byly. Jednalo se např. o hudební hračky nebo hračky, které napodobují předměty denní potřeby používané dospělými jedinci (Remišová Věšíňová 142 – 143). V české archeologii byla věnována studiu a klasifikaci hraček jen malá pozornost. Malé nádoby jsou známy z doby železné a římské a dále chrastítka z doby halštatské. Některé artefakty, jako jsou např. hliněné figurky zvířat, mohou být interpretovány i jako idoly, tedy kultovní předměty. Z neolitického naleziště Ovčarovo v Bulharsku je znám nález „domečku pro panenky“, který se skládá z několika figurek znázorňujících ženy, modelů židlí, stolů a nádob. Ovšem i toto lze interpretovat jako kultovní aktivitu (Turek 2000). Specifickou kategorií artefaktů jsou miniatury, které mají zřejmě symbolický smysl. Většinou se jedná o nástroje a nádoby. Tyto předměty zřejmě sloužily jako symbolické zobrazení budoucího společenského statusu jedince, kterého by dosáhl v dospělosti. Podle soudobých genderových konstruktů jsou miniatury nástrojů připisovány zejména mužům (Remišová Věšíňová 2010, 143 - 144). V minulých společnostech se už od raného dětství projevovale rozdílnost různých rolí ve společnosti. Pohlavně specifické artefakty a symboly spolu s výchovou a zacházením s dětmi mnohdy předurčovaly budoucí pozici chlapce nebo dívky ve společnosti (Turek 2002). V rámci České republiky se zabýval problematikou dětí v pozdním eneolitu J. Turek. Z kultury se zvoncovitými poháry jsou známy 4 pohřby dětí ve věku 0 – 6 měsíců. Pohřbů dětí ve věku 2 – 5 let je poměrně více. Z této kultury známe miniatury funkčních nádob uložených v hrobech. Podobné nálezy jsou známy i z doby bronzové v Irsku. Důležité pro jejich interpretaci je znalost věku a pohlaví (Turek 2000).

Jak je vidno, děti byly významnou částí společnosti a jejich pohřby jsou ekonomickým, sociálním, genderovým a společenským odrazem společnosti (Remišová Věšíňová 2010, 144).

4.5 Gender a výklad produkce

Výsadní pozici v archeologii zkoumající produkci mají dvě skupiny – výroba a konzumace potravin. Vzájemné vztahy mezi potravou a společenskými aktivitami se objevují v mnoha odlišných situacích. Představy o potravě a zejména její přípravě však podléhají množství stereotypních představ. Potrava je význačný pramen a sociální medium. Sestává z několika stadií počínaje produkcí a končící konzumací. Také má velký symbolický potenciál, např. určité činnosti spojené s potravou. Potrava může mít dokonce erotický náboj a podléhá přísným kulturním normám. V archeologii se potrava projevuje v rámci hrobové výbavy, najdeme ji v podobě nástrojů a kuchyňského vybavení potřebných k výrobě, servírování a konzumaci potravy. Potrava dává strukturu společenským událostem a její analýza by měla probíhat skrz určitý ekonomický a faktický postup, který ovlivňuje výrobu, zpracování a konzumaci. V potravě najdeme prolínání prvků osobních i společenských, veřejných i soukromých, a proto je považována za významný genderový činitel. Potravinová produkce je často považována archeology za ženskou domácí práci a tím další analýza končí. Ve skutečnosti je to celospolečenská činnost, která nese množství sociálních a kulturních norem. Funguje také jako medium, které představuje gender jako sociálně konstruovanou identitu. Potrava může být ve spojení s přechodovými rituály, věkovými a genderovými hranicemi, společenskými událostmi (picí rituál) či ročním obdobím. Též existují potravinová tabu pro určitý věk, místo konzumace, genderu, statusu, pohlaví atd. (Remišová Věšíňová 2010, 28).

Potrava je také zároveň významným ekonomickým faktorem, protože vytváří různé stupně a podoby závislosti mezi lidmi. Produkce a konzumace potravy zahrnuje jasně vymezené etapy lišící se v různých společnostech. U lovecko-sběračských společností muži loví a ženy sbírají, naopak v komunitách orientovaných na zemědělství se muži starají o dobytek a ženy o zemědělskou výrobu (Remišová Věšíňová 2010, 29).

Pro archeologické studium a umístění genderu a jeho zařazení do potravinové produkce a konzumace je důležité přihlížet k různým informačním zdrojům. Vedle orientace na produkci potravinou se také genderová archeologie zabývá produkcí keramickou, studiem výroby a významu ochranných a ozdobných předmětů, výrobou náradí a nástrojů, a také textilní produkcí. Oděv je totiž významným prvkem poukazujícím na sociální status. V archeologických nálezích je často tělo zobrazováno jako předmět dekorace, což dokládá výzdoba figurální plastiky (Remišová Věšíňová 2010, 29).

S uplatněním přirozené dělby práce v minulých společnostech souviselo rozdílné postavení žen a mužů. Tak dochází k rozdělení činností v produktivním věku na typický „mužské“ a typický „ženské“. Za mužské činnosti je tradičně považována orba, lov, těžba surovin, výroba nástrojů atd., mezi ženské činnosti se tradičně řadí péče o děti, domácí práce, zpracování kůží, textilní a keramická produkce atd. S dělbou práce zřejmě souvisely i symbolické a společensko-rituální úkony. Společenská role a dělba práce zřejmě podléhala kulturním normám (Turek 2002). Jak už ale bylo zmíněno dříve (viz kapitola 4. 2), existují i případy, kdy ženy zastávají ve společnosti roli tradičně spojenou spíše s muži (např. vládkyně, obchodnice, válečnice).

4.5.1 Keramická produkce

Zájem o studium keramiky a její produkci v pravěku má v archeologii nejdelší tradici. Zřejmě proto, že keramika je nejčastěji nalézáný artefakt v rámci nálezových souborů a také nejpočetněji zastoupený (Remišová Věšíňová 2010, 158). Výroba, výzdoba a funkce keramiky byla studována různými způsoby (Nelson 1997, 106). Objevení keramiky v pravěku znamenalo velký posun v materiálním a sociálním vývoji, v uspořádání domácích prací. Díky keramickým nádobám bylo možné potraviny tepelně zpracovávat, lépe uchovávat a uskladňovat (Remišová Věšíňová 158), což změnilo i potravní návyky pravěké společnosti (Nelson 1997, 107).

Z hlediska genderové analýzy je podstatné studium kontextu a technologie výroby keramiky v závislosti na společenských strukturách. Jako praktický příklad poslouží analýza keramiky náležející kultuře Harappa z lokality Mohenjo-Daro. Tato kultura se rozprostírala v povodí řeky Indus v období 6000 – 1800 př. n. l. Při analýze keramiky pocházející z již zmíněné lokality se badatelé zaměřili na tři oblasti zájmu, a to: kulturní kontext, organizaci produkce a ukazatele genderově závislé dělby práce. Výzkum kulturního kontextu byl zaměřen na sociálně-ekonomické pozadí keramické výroby, konkrétně na fakt, že s produkcí keramiky vzniká i celá škála nových souvisejících dovedností, jako je např. kultivace divoce rostoucích rostlin a příprava pokrmů, která měla vazbu na množství nových rituálních a symbolických aktivit. Struktura této řemeslné produkce zřejmě vyžadovala určitý stupeň plánování a organizování výroby. Do výrobního procesu bylo zapojeno několik hrnčířů zároveň, kteří spolu vzájemně spolupracovali, což dokládá skutečnost, že většina nádob na této lokalitě byla vyrobena z předem připravených dílů. Na lokalitě byly zjištěny tři typy dílen, a to: domácí dílny, dílenská výroba pro více domácností a samostatné dílny. Domácí dílny sloužily pro domácí produkci určenou pro obyvatele konkrétní obytné jednotky. Dílenská produkce určená pro více domácností byla se nacházela v prostorách mezi obytnými jednotkami. Samostatné dílny nebyly součástí domácí jednotky. Tyto typy objektů jsou známy i z jiných lokalit, jako např. z Catal Huyuk nebo Hacilar (Remišová Věšíňová 2010, 159).

Zjištění existence organizace výroby a nutné spolupráce několika individuů je velmi podstatné, protože popírá tradiční představu o výrobě keramiky jako ženské domácí činnosti. Do dnešních dob existují národy, ve kterých je keramická produkce čistě mužskou záležitostí, a nebo národy, kde existují profesionální hrnčíři bez ohledu na pohlaví. Dalším zažitým genderovým stereotypem je skutečnost, že v okamžiku, kdy se keramická produkce stala významnou ekonomickou činností, a tak přestala být domácí ženskou aktivitou, ženy se na její výrobě už dále nepodílely. V pravěkých společnostech zřejmě docházelo ke kombinaci

několika způsobů výroby, jak dokládají některé nálezy typů hrnčířských dílen. Na domácí produkci se skutečně mohla podílet žena, ale stejně tak i muž. Dílenská produkce už mohla být záležitostí profesionálních hrnčířů nebo hrnčířek. Další možností je, že dílenskou produkci vykonávala stanovená skupinka jedinců v určenou dobu, protože bylo třeba vyrobit množství nádob nových. Takový příklad produkce je známý u mnoha přírodních národů i v současnosti. Zda se na výrobě keramiky podíleli jen muži, ženy, specializovaní hrnčíři nebo kombinace těchto skupin ve spolupráci s dětmi, které např. mohly připravovat hlínu, není možné pravděpodobně určit. Logicky vzato, výroba keramiky by byla vysoce neefektivní a z ekonomického hlediska nevýhodná pro celou komunitu za předpokladu, že by veškerá produkce byla zajišťována jen ženskou nebo mužskou domácí výrobou. Je také třeba počítat s možnou existencí oblasti výroby keramiky, která spadala pod jiná pravidla a byla vyloučena z dílenské produkce. Mohlo se jednat např. o výrobu obřadní keramiky, jako jsou zoomorfní nebo antropomorfní nádoby, pohřební urny, a další charakteristické keramické artefakty. K tomu však neexistují dostatečná etnologická a archeologická data (Remišová Věšíňová 159 - 160).

4.5.2 Další oblasti produkce

Archeologické bádání z hlediska genderu o řemeslné výrobě je velmi mladé a metodologie není propracovaná. Spíše se skládá z dílčích výzkumných výsledků a jednotlivých názorů badatelů. Je ale jasné, že organizace práce a výroby v rámci domácnosti i každé komunity byla ovlivněna genderovými pravidly, které trvaly až do nedávné doby a v mnoha společnostech přetrvávají i dnes (Remišová Věšíňová 2010, 160).

Mezi další oblasti produkce lze zařadit např. výrobu štípaných a broušených nástrojů, nástrojů z kosti, výroba symbolických předmětů apod. Jestli se na výrobě podíleli muži nebo ženy lze velmi těžko zjistit. Z pohledu genderové a kontextuální analýzy je spíše podstatné to, jakým způsobem byly předměty vyráběny (tedy organizace práce) a kým a

k jakému účelu byly používány. Ku pomoci může sloužit provádění experimentů, prostřednictvím nichž je možné zodpovědět, kdo a jak artefakty používal. Jako další indicie mohou sloužit např. skalní malby, které zobrazují jedince při práci. Je třeba si uvědomit, že za každým konečným výrobkem stojí řada aktivit, která vedla k jeho vzniku. Důležitou roli tedy hrála organizace práce v různých oblastech, jako je např. těžba kamenné suroviny nebo soli, stavba domů, zemědělské práce, sběr a další (Remišová Věšínová 2010, 161 – 162).

4.6 Pohřbívání

Za podmínky, že existuje dostatečné množství hrobových dat, jsou pohřební zvyklosti nejlepším zdrojem informací o genderové struktuře zkoumané společnosti (Remišová Věšínová 2010, 7). Aplikace genderových studií na pohřebiště a pohřební zvyklosti je záležitost, která se začala plně rozvíjet po druhé polovině 90. let minulého století (Arnold – Wicker 2001, viii). Důležitou prací zabývající se touto problematikou je sborník „Gender and Archaeology of Death“ (Arnold – Wicker 2001).

Pohřbívání a pohřby tvoří celkový soubor aktivit, artefaktů a rituálů. Při jejich studiu je kladen důraz na celkový kontext, tzn. všechna hrobová data spolu s funkčním a symbolickým aspektem hrobů ve vztahu k sídelním strukturám. Je jasné, že hrobové celky a v nich obsažené archeologické informace je nutné studovat v rituálně-sociálním kontextu. Informace získané z hrobových celků mohou být objektivní i subjektivní. V případě objektivity pohřby odrážejí bytí tehdejší společnosti, jako např. genderové role, vertikální nebo horizontální stratifikaci, symbolické myšlení apod. V případě subjektivity se jedná o odraz ideální reality, která nemá s tím skutečným pravěkým životem nic společného (Remišová Věšínová 2010, 100).

Více informací mohou poskytnout informace o pohlaví či věku jedince, ale ne vždy to je možné určit. Vzhledem ke stavu dochování

osteologických pozůstatků. Dále hraje roli prostorové určení hrobů v rámci sídelních struktur (Remišová Věšíňová 2010, 116).

Dalším často sledovaným hlediskem u pohřbů je jejich vybavení ve smyslu bohatosti. Tradičně našimi soudobými pohledy je bohatě vybavený hrob spojován s osobou vyššího společenského postavení, což ale nemusí odrážet minulou realitu. Některé artefakty mohly do hrobu přidat pozůstalí členové rodiny jako symbol rozloučení, což nehraje ve společenském významu roli (Remišová Věšíňová 2010, 117). Je také třeba mít na paměti, že hrobová výbava nemusí být kompletní. V hrobě se mohly také nacházet předměty z organických materiálů nebo potrava, ovšem stopy po takové výbavě většinou zmizí a není možné je identifikovat (Remišová Věšíňová 2010, 122). Důležitou kategorií genderové analýzy je sledování souvislostí mezi pohlavím, věkem a výbavou zemřelého jedince, neboť někdy může být výbava genderově specifická (Remišová Věšíňová 2010, 122, Moravcová 2008, 7), např. u kultury se šňůrovou keramikou nebo kultury se zvoncovitými poháry (Turek 2010, 2011). Je třeba opustit genderové stereotypy, jako je např. spojování zbraní jen s muži jako typický mužský artefakt nebo šperku s ženami jako typický ženský artefakt (Moravcová 2008, 7). Mohou totiž existovat i genderově smíšené výbavy (např. Turek 2010, 2011). Při studiu pohřebního ritu se výjimečně využívá i etnografických paralel (Moravcová 2008, 8).

4.6.1 Pohlaví a věk

Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, vedle studia pohřební výbavy je také důležitým předmětem zájmu věk a pohlaví zemřelého. Proto zde považuji za nutné nastínit vztah genderu, pohlaví a věku.

Věk a pohlavní identita jsou základní rozměry sociální diferenciacce. Skutečnost, že věk a pohlaví jsou konstruovány v určitém kulturním kontextu, nemění nic na tom, že se jedná o biologické prvky. Zaměření na studium pohlaví se objevilo v sociální antropologii v 70. letech minulého

století a poskytlo koncepční rámec pro pochopení rozmanitosti rolí a identit v souvislosti s pohlavím (Sosna 2007, 17). To ukázalo, že genderové uspořádání v rámci některé společnosti neodpovídá dělení podle pohlaví. Pohlaví je odkaz na biologické charakteristiky, je spojeno s reprodukcí a vnějšími pohlavními znaky. Naproti tomu je gender sociální nebo kulturní konstrukt. (Sørensen 200, 42). Biologické pohlaví je hierarchický systém, který je vytvářen genetikou, chromozómy atd. (Sosna 2007, 17). Binární pojetí pohlaví bylo vytvořeno samotnými lidmi (Gilchrist 1999, 56). Pohlaví a gender je tedy konstruován. D. Sosna vyděluje pohlaví jako něco, co je biologické a je určováno na základě kosterních pozůstatků pomocí bioarcheologických metod. Gender vymezuje jako kategorii, která odráží vnímání ženského a mužského prvku (Sosna 2007, 18). Samozřejmě existují i jiné způsoby, jak vnímat rozdíl mezi pohlavím a genderem (Sorensen 2000, 48), ale pro genderové studie v archeologii na základě pohřbů je to nejvhodnější vymezení (Sosna 2007, 18). Chápání genderu je součástí lidské zkušenosti. Člověk získává gender už v dětství, když se stává např. ženou, nebo existují případy, kdy je třeba, aby žena plnila genderovou roli muže. Z etnografických paralel jsou známy případy, kdy jsou ženy transformovány do genderových rolí mužů v případě, že není k dispozici mužský dědic (Sosna 2007, 18 – 19). Tento případ aplikuje i Turek na archeologické nálezy z období kultury se zvoncovitými poháry na základě genderově vymezené pohřební výbavy (Turek 2010, 2011). Jsou známy i případy, kdy jedinec může mít několik genderových rolí, které jsou vyjádřeny i vnějším způsobem (Sosna 2007, 19; Turek 2010, 2011). To tedy ukazuje, že gender není stálý. Ze studia pohřbů vyplývá, že gender zemřelého jedince ovlivňuje konkrétní generový kontext pohřebního ritu. Dynamika genderu vedla některé badatele, aby byl dáván do souvislosti s věkem (Sosna 2007, 19).

Genderová identita je také úzce svázána s lidskou činností. Několik kulturních studií upozornilo na tendence spojování některých činností s muži nebo ženami, což zavádí nerovnost mezi dvěma pohlavími.

Nerovnost může vycházet ze způsobu přístupu k produkci. U některých přírodních národů vyplývá nižší postavení žen ve společnosti z neschopnosti podílet se na lovu, výměně zboží a výroby většiny nástrojů. Muži jsou tradičně spojovány s veřejnou sférou a ženy s domácí. Jiným výkladem může být symbolické spojování mužů s kulturou a žen s přírodou. Vztah žena a příroda totiž souvisí s reprodukcí jakožto přirozeného děje (Sosna 2007, 19).

Věk má nejméně tři rozměry v rámci studia pohřbů – kalendářní, biologický a sociální věk. Kalendářní věk je standardizované lineární měření, které popisuje časový rozdíl mezi dnem narození a konkrétním bodem života, např. den úmrtí. Biologický věk odráží skutečný stav těla. Dva lidé se stejným kalendářním věkem nemusejí sdílet stejný věk biologický. Ten může být různý v důsledku různé skladby potravy, aktivit a dalších aspektů života (Sosna 2007, 20).

Třetí dimenzí je vnitřní perspektiva věku, zejm. v socio-kulturním kontextu. Jedná se o zařazení jedince do určité skupiny věku. Iniciační rituály jsou často nástrojem, který se váže na jedince stejného věku přes společnou sdílenou zkušenost. Kromě toho se může lidský život rozdělit do několika věkových stupňů, kterými jedinec prochází. S věkovou skupinou souvisejí i aktivity, který jedinec vykonává. Starší lidé mohou zastávat funkci rádců, protože mají bohaté životní zkušenosti, zatímco kategorie mladších jedinců vykonává činnost, která je fyzicky náročnější. Dokonce i děti vykonávají nějakou činnost v rámci společnosti. Může se jednat např. o péči o mladší sourozence nebo starání se o zvířata či pěstování plodin (Sosna 2007, 21).

Věk může být také zdrojem nerovnosti ve společnosti. V některých společnostech nejsou děti považovány za plné členy společnosti. Věk a pohlaví (spolu s vertikální sociální diferenciací) jsou nejvíce rozhodující společenské rozdíly, které jsou analyzovány na základě studií pohřebišť minulých společností. Použití koncepčního a teoretického rámce pro analýzu pohřebišť vychází z konceptu individua a využívá biologické

vlastnosti kostry. Tento přístup je vhodný pro archeologii, která se zabývá materiálními pozůstatky minulých společností. Jakmile jsou objeveny vzorce v archeologických záznamech na základě již zmíněných kategorií (věk, pohlaví, vertikální sociální diferenciaci), je možné zkoumat jednotlivce, kategorie a vztahy, které se mnou lišit od zavedených představ západního světa (Sosna 2007, 21). Současná západní, křesťansko-judaistická společnost, rozlišuje jen dvě kategorie, které jsou založené na biologickém pohlaví (tedy muže a ženu). Reprodukční role je pak považována za nejdůležitější poslání lidských jedinců (Turek 2011, 75).

4.6.2 Pohlaví a gender

Číhající přítomností ve všech diskuzích o genderu je pohlaví. Na začátku je potřeba uvést rozdíl mezi pohlavím jako biologickým rozdílem a sexualitou jako označení zobrazení, činností a vztahů spojených s různou sexuální orientací. Pohlaví je konvenčně (G, 146) viděno z hlediska feministického myšlení jako biologický rozdíl, který byl kulturně zpracováno ve formě genderu. Nicméně, takový pohled předpokládá, že pohlaví je určeno biologickými skutečnostmi, jak si je představujeme nyní: jako soubor rozdílů v pohlavních orgánech a dalších aspektech (např. vzhledu) těla. Ale v poslední době si uvědomujeme a historicky zaznamenáváme, že náš dvojí pohled na pohlaví, které je kulturním zobrazením fyzických rozdílů a ne neměnný základ pro genderové rozdíly. Taková změna pohledu komplikuje věci ve vztahu mezi pohlavím a genderem, které je nyní souborem vazeb mezi dvěma systémy reprezentace (zobrazení): fyzické tělo na jedné straně a role a zkušenost genderu na druhé. Zatímco tyto dva systémy reprezentace jsou spojeny, neznamenají to samé, protože pojetí těla udává pohled na genderovou činnost, a kulturně ovlivněné vzorce chování tvoří součást kontextu v němž jsou formulovány představy o těle (Gosden 1999, 146 – 147).

Laqueur - zdokumentoval jak se názory na pohlaví v rámci evropského myšlení změnily. Systém reprezentace zděděný od Řeků se

"porouchal" v 18. století. To byla změna od vidění ženy jako bledého odrazu muže - Laquer to nazývá jako jednopohlavní model, k vidění dvou pohlaví jako nepřeklenutelného rozdílu. Náš současný pohled on nazývá jako dvoupohlavní model, který v něm zahrnuje celou řadu heterosexuálních předpisů (Gosden 199, 147).

Nahrazení jednoho systému jiným nebyl výsledek pokroků v medicíně, ale spíše jemný posun v pojetí mužů a žen, jejich těl, jejich sexuálních aktivit a názory o tom, co by měl být správný stav těchto všech prvků. Pohlaví jako biologická odlišnost, což se zdálo jako pevná skutečnost, je nyní třeba (chápat) jako kulturní konstrukt. Pokud tomu tak je, nemůže se už chovat jako základ pro rozdíly v genderu, ale stává se součástí oblasti činnosti a postupů, které se vzájemně ovlivňují. V mnoha částech světa děti dosáhnou biologického pohlaví přes stejný soubor procesů kterým se dostanou k genderu. Biologické pohlaví a gender vytváří sociální výběžek ve stejném čase, jedno informuje druhé. Je třeba si uvědomit, že vztah mezi pohlavím a genderem je málo teoretizováno a že kategorie genderu byly vytvořeny pohlavím, sexualitou, fázemi života, fyzickým vystupováním a sociálním postavením nebo povoláním (Gosden 1999, 47).

Studium sexuality, minulost a přítomnost, je rostoucí zájmová oblast v archeologii i antropologii, částečně prostřednictvím sexuality, genderu a interpretace. Ale to není jen zkoumání nové oblasti, ale návrat ke starým oblastem zájmu s novějšími teoretickými přístupy.

Evoluce člověka je jednou z nejvíce obtížných a zároveň zajímavých oblastí studia lidské sexuality. Následující převažující Darwinova teorie ve většině diskuzí časně lidské minulosti, je sexualita často spojená s reprodukcí, takže se předpokládá, že většina lidských sexuálních vztahů bude mezi muži a ženami za účelem rozmnožování, což odráží dlouhodobé protestantské názory na sex a potěšení. Nedávné studie primátů ukázaly, že homosexuální vztahy jsou ve skutečnosti celkem docela běžné a nemohou být vysvětlovány jako vztahy, které

vznikají pouze tehdy, když partneři opačného pohlaví nejsou k dispozici (Gosden 1999, 149 – 150).

Důraz na estetiku pomáhá vázat dva různé přístupy. Důraz na praxi ukazuje, jak jsou kulturní dovednosti a normy zakotveny, vzhledem k (dávající) podstatu a kontinuitu. Myšlenky o transformaci ukazují, že to, co je naučeno není z jednoho kusu, ale může být doplněno mezi jedním kontextem života a dalšími, stejně jako průběhem času. Gender, sexualita atd. jsou naučené ztělesněné praxe, brajíce na sebe místní barvu a odstíny. Ale nejsou nikdy neměnnými subjekty, spojují se se všemi dalšími stránkami života, které se mění v kontextu. Estetika jako kulturně distribuované fyziologické reakce, které jsou v podstatě o hodnotě, jsou vytvořeny na základě praktických zkušeností, ale také vlivy transformace. Jestliže jsou kultury vytvořeny mnoha místy, na kterých probíhá transformace, kde je kladen důraz na ženskost, například spolu s pojmy dominance a podřízenosti, pak tyto transformace také budou v souladu s místními estetickými schémata, které nastíní co je možné a vhodné. Estetika, samozřejmě, není jen o hodnotách umístěných na těle, ale tělem v kontextu krajiny a souboru materiální kultury (Gosden 1999, 151).

5 METODY GENDEROVÉHO VÝZKUMU

Jednou z prvních reakcí založených na androcentrické interpretaci minulosti byly pokusy vytvořit metodickou strategii pro studium genderu v rámci archeologie (Remišová Věšíňová 2010, 17).

Při studiu genderu v archeologii je třeba zkombinovat teorii s praxí – teorie a metoda by neměly být oddělené. V přístupu ke studiu genderu jsou důležité tyto základní metody: kritika androcentrismu, etnografické analogie, přímý historický přístup a etnoarcheologie (Nelson 1997, 56).

Při genderové analýze je nutné použít několik důkazových trendů najednou, aby se dosáhlo co nejvyšší výpovědní hodnoty. Při použití

různých druhů paralel a analogií je třeba posoudit, jak a jestli jsou vůbec vhodné pro použití v souvislosti s nějakým konkrétním archeologickým problémem (Remišová Věšíňová 2010, 17).

5.1 Kritika androcentrismu

Mnoho témat stále vyžaduje kritický přístup a je třeba překonávat předsudky, než se posuneme dále. Např. u pozdně paleolitických ženských plastik převládá předsudek založený na tom, jak muži vnímají ženy v naší současné kultuře, stejně jako kulturní postoj k prsům, nahotě a dalším charakteristickým znakům těchto plastik. Studium např. paleoindiánů v Americe je užitečné pro řešení témat jako je toto (Nelson 1997, 56). Je třeba, aby archeologové změnil postoj a přístup k interpretaci minulých společností, protože pravěká realita mohla být vnímána jejími členy úplně jinak (Turek 2010, 124). Konstruktivní kritika androcentrických teorií je podložena konkrétními fakty a důkazy (Remišová Věšíňová 2010, 17).

5.2 Etnografická analogie

Již bylo mnohokrát vyzíváno k opatrnosti při používání etnografických analogií. Povědomí o vlivu kolonialismu, změnách životního prostředí atd. je rozhodující, jestliže mají být etnografické záznamy archeologům užitečné. Je třeba se vyhnout domněnkám, že minulé nebo nedávné kultury jsou pozůstatky stagnující nebo neovlivněné minulosti. Nicméně, rozsáhlé využívání analogií z etnografie na konkrétní témata může otevřít řadu nových možností pro interpretace archeologických lokalit. Tak např. víme, že to, co je považováno za lov se značně liší kulturu od kultury, a že se ženy na lovu také významně podílejí. Studium kultur v podobných příslušných podmínkách (např. životní prostředí, hustota populace, nepřetržité válčení) může podobně poskytnout modely pro pochopení minulosti. Etnografie Indiánů žijících na severoamerických planinách poukazuje na androcentrickou povahu. Nové

objevy, jako jsou např. fragmenty sítí z paleoindiánského naleziště, vyžadují přehodnocení tradičních myšlenek o lovu jako něčeho, co je typicky mužské. Je třeba také znát etnografická data v řemeslné produkci, ale zároveň je brát s rezervou. Etnografie tedy pomáhá vidět alternativní možnosti interpretace archeologických lokalit, ale neměla by být využívána bez pečlivého zdůvodnění toho, proč je vhodnou analogií pro konkrétní lokalitu (Nelson 1997, 56 – 57). Etnografické analogie je možné použít např. při studiu problematiky dělby práce z hlediska genderu nebo při prostorové analýze (Remišová Věšíňová 2010, 17).

5.3 Přímý historický přístup

Sledováním kultur od jejich prvních kontaktů se západními badateli do archeologické minulosti (s pravděpodobnými pozůstatky jejich předků) se lze vyhnout některým úskalím etnografických analogií od nezávislých studií, i když to není bez podobných problémů. První úvahy o kontaktu mohly být androcentrické a zkoumaná skupina se mohla výrazně změnit po kontaktu s kolonizátory, obchodníky, misionáři nebo i pod vlivem nepřímých kontaktů. Předpoklad pro hypotézu je ten, že určitá část kultury přetrvala, a to vyžaduje zvláštní přístup (Nelson 1997, 57). Tento přístup však nejde téměř nikdy použít u preliterárních společností (Remišová Věšíňová 2010, 17).

5.4 Etnoarcheologie

Zájem o konkrétní genderové otázky v souvislosti s artefakty a jejich rozšířením na archeologických lokalitách je důležitým krokem k genderové interpretaci takových míst. Některé předpoklady archeologů o prostoru a používaných nástrojích se ukazují být jako odvážné. Mnoho etnoarcheologických studií, jejichž smyslem je vysvětlit archeologické vzorky, může být chybné, protože se týkají jen jednoho pohlaví. Příkladem může být uspořádání mužských artefaktů v loveckém táboře, což může

odrážet odlišné chování, než uspořádání mezi ženami, nebo v situacích jako je dlouhodobé osídlení jednoho místa (Nelson 1997, 57 – 58).

5.5 Archeologické modely a jejich testování

Vedle zmíněných základních přístupů při studiu genderu v archeologii hraje také roli vytváření teoretických modelů a jejich následné testování. Tvořením modelů v archeologii se také zabýval E. Neustupný (Neustupný 2007b). Vytváření modelů a jejich testování bylo použito v praxi D. Sosnou v jeho disertační práci (Sosna 2007). Podkapitola tedy vychází z jeho práce.

Na základě získání archeologických dat (např. z pohřbitě) dochází k následnému zformulování možných hypotéz a jejich očekávaných výsledků, které jsou pak zpětně testovány na získaných datech. Účelem vytváření modelů je např. pochopit změny v minulé společnosti, jakými prostředky k nim dochází a jak. Očekávané výsledky se neobejdou bez etnografického a etnohistorického zázemí, které pomáhá určit očekávání společenských vzorů, které pak mohou být sledovány z archeologického hlediska.

D. Sosna ve své práci vyslovil tři základní hypotézy týkající se přerodu společnosti z pozdní doby kamenné do rané doby bronzové na území jižní Moravy. První hypotéza byla zaměřena na skutečnost, že vertikální sociální rozdíly se v průběhu času více institucionalizovaly. Předpokládal, že to vyústilo ve více patrné pohřební rozdíly mezi muži a ženami, v důraz na sekundární pohřební postupy, prostorové shlukování pohřbů s omezenými artefakty a způsoby zacházení s tělem zemřelého, výraznější rozdíly u dětských pohřbů, menší důraz na individualitu jedince a v podstatné rozdíly mezi pohřby v rané době bronzové na pohřebištích oproti sídelním jamám. Kromě toho dodatečná data získaná ze sídlišť ukazují na vznik opevněných míst, zvláštní konstrukce domů, řemeslnou specializaci, akumulaci bohatství a populační růst.

Druhá hypotéza se vztahovala k první a byla zaměřena na skutečnost, že institucionalizace vertikálních sociálních rozdílů spočívala ve „strategii velkého muže“. To pramení v narůstající množství cenných předmětů uložených v hrobech.

Jako třetí hypotéza byl uveden předpoklad, že nerovnost mužů a žen ve společnosti s postupem času klesala, což může mít za následek menší výběr artefaktů do pohřební výbavy a jiný způsob zacházení s tělem zemřelého u mužů a žen v průběhu času (Sosna 2007, 78, 89).

Je známo, že pozdní doba kamenná je vnímána jako období nerovnosti mužů a žen vzhledem k pohřbům. Důraz je kladen na prestiž mužských hrobů, které obsahují kamenné sekerky, dýky a vybavení pro lukostřelbu (Neustupný 1967; Sosna 2007, 87). Toto rozlišení je však na počátku doby bronzové mnohem méně patrné, protože důraz na mužské pohřby se zmenšil. Pohřby z rané doby bronzové na jižní Moravě nevykazují striktní rozdíly mezi muži a ženami. Zde vyvstává mnoho otázek, jako např. jaké byly zdroje mužské a ženské síly, zda byly ženy podřízeny mužům, zda se tato nerovnost mění či jestli je viditelná na pohřební výbavě (Sosna 2007, 88).

Pohřební data jsou hlavní oblastí zájmu, neboť mohou poskytnout informace potřebné k testování vytvořených hypotéz. To zahrnuje potřebná kritéria jako je kvalita a množství pohřební výbavy, způsoby zacházení s tělem zemřelého, prostorové rozložení pohřbů a rysy pohřbů (Sosna 2007, 90).

5.6 Materialita genderu

Základním tématem pro interpretování sociálních a kulturních jevů je předmět (nebo objekt) a jeho role, kterou má v kulturně-sociálním kontextu. Konkrétně se jedná o to, jak je předmět kulturně-sociálním kontextem ovlivňován a jak jej ovlivňuje. Předměty (objekty) mají v rámci kultury kreativní roli, slouží jako zprostředkovatelé tradice a jako nositelé

významů. Jejich role je socializační i sociální. Každý předmět (objekt) má v rámci zkoumané kultury minimálně dva různé významy. Význam a funkce artefaktu v rámci sociálního a kulturního kontextu patří mezi prvotní zdroje pro analýzu genderu. Prostřednictvím používání a způsobu vnímání artefaktu v rámci komunity se vytváří jeho genderový obsah. Předmět (objekt) je vždy zařazen do několika sociálních sfér najednou. Jeden artefakt tedy může mít několik významů a funkcí podle toho, zda je v určitém čase používán coby mužský nebo ženský domácí nástroj, jako rituální pomůcka při mužských nebo ženských obřadech nebo jako součást pohřební výbavy. Význam artefaktu a materiální kultury vzniká až zkušeností při zacházení s ním (Remišová Věšíňová 2010, 21).

Materialita genderu je podkladem pro vysvětlení různých sociálních jevů a představuje tak jednu ze základních složek metodologie genderu (Remišová Věšíňová 2010, 21). Materialitou genderu se podrobně zabývá M. L. S. Sørensen ve své knize, kde je tomuto tématu věnována celá jedna kapitola (Sørensen 2000, 74 – 95).

Charakteristika předmětu je velmi obsáhlá. Předmět vytváří spojení mezi aktivitami (kontexty), překračuje čas a struktury, může být jak společenský tak i intimní, prostřednictvím nich se konstruuje lidská identita, předměty jsou zakotveny v určitém sociálním kontextu, jsou vždy ovlivněny nějakým záměrem, předmět může vytvářet určité znaky důležitosti a variability. Předměty mají důležitou roli při tvorbě rozdílů, jsou důležitým aspektem při konstruování genderových rolí, společenských rolí, lidské vzájemné spolupráci i efektivitě různých aktivit. Předměty také ovlivňují způsob, jakým vnímáme sami sebe a role, na kterou si klademe nárok (Remišová Věšíňová 2010, 21).

Při zkoumání role materiální kultury ve společnosti je nutné si uvědomit, že společenské zvyky, ideály a normy minulých společností nemusely odpovídat současným praktikám. Materiální kultura je soubor informací, které ale nemají vždy přesnou nebo objektivní výpovědní hodnotu. (Remišová Věšíňová 2010, 21).

Předmět má důležitou roli ve vztahu genderu a to, že jej činí hmatatelným. Předměty odrážejí a zároveň také ovlivňují genderový status jednotlivce. Skrze se opakující činnost se předmět může stát symbolickým zástupcem abstraktního pojetí (Remišová Věšíňová 2010, 22).

Přejdeme-li k analýze archeologických pramenů z hlediska genderu, je třeba jako první rozpoznat případný genderový aspekt ve zkoumaném archeologickém kontextu. Důležité je vědět předmět zájmu a na jakém pozadí ho chceme zkoumat. Dále je třeba zvážit míru možnosti nahlédnutí do systému společenských forem a norem, které nabízí zájmový jev a které pak mohou být porovnány se zkoumaným jevem a dalšími nálezy a důkazy o minulém životě pravěkých populací. Je třeba reinterpretovat význam mnoha artefaktů a konfrontovat je s několika kulturně-společenskými hledisky. Význam předmětů (objektů) může být analyzován pouze v souvislosti na jejich aktivním kontextu (např. ohniště v rámci kontextu sídelní jednotky, keramické nádoby v rámci kontextu hrobu, Remišová Věšíňová 2010, 22).

Studium významu předmětů se musí zakládat na jejich pochopení jakožto součásti aktivních kontextů a zároveň i na uvědomění si, že význam předmětu není absolutní nebo exklusivní. Tento přístup má důležitý význam při snaze interpretovat artefakty a jevy, protože předchází vytváření stereotypních pohledů. Kontextem předmětu není jen skutečné místo nálezu artefaktu, ale i širší prostorové vymezení nebo událost, která se odrazila v archeologických pramenech (jako je např. vaření, výroba předmětů, pohřeb, rondel, Remišová Věšíňová 2010, 22). Kategorie kontextů nemohou být nikdy naprosto objektivní, protože je vždy účelově vytvářejí sami archeologové. Je třeba dodržovat pravidla stanovená pro analýzu, především, že analýza se zakládá na rozlišitelných stopách v archeologických pramenech. Čím více je nález v souvislosti s konkrétním individuem, tím bližší mohou být poznatky o genderové roli jedince (Remišová Věšíňová 2010, 23).

5.7 Genderová analýza v České republice

Genderová analýza přinesla mnoho viditelných poznatků o životě minulých společností. Doposud však byla uplatňována především v mimoevropských výzkumných záměrech a převládala v anglicky mluvících zemích a ve Skandinávii. U většiny našich západních sousedů, jako např. v Německu, se již objevilo několik prací na téma genderové analýzy. Česká republika však v tomto ohledu poněkud „zaostává“. Práce věnující se sociálním aspektům pravěkých společností vycházejí ze zastaralých a neobjektivních pramenů. Materiálovým studiím často chybí detailnější údaje o kontextech jednotlivých nálezových situací a přitom právě kontext hraje důležitou roli při analýze. Při aplikaci genderové analýzy na konkrétní případy je třeba využívat a porovnávat etnologické, antropologické, archeologické, historické a sociologické prameny. První a zároveň také jedinou prací v rámci České republiky a v českém jazyce zabývající se genderovou archeologií a postupy genderové analýzy je disertační práce K. Remišové Věšíňové (Remišová Věšíňová 2010, 7 - 8).

6 TEORETICKÉ OTÁZKY

Než je možné sestavit relační databázi (deskriptivní systém), je třeba zvolit vhodná kritéria, která podléhají vytvoření teoretických otázek. V tomto případě mi pro inspiraci posloužily příspěvky dánského archeologa K. Kristiansena (Kristiansen 2001, 2008, 2011) ve kterých prezentuje výsledky analýzy a syntézy archeologických publikací ve vybraných evropských časopisech. Domnívám se, že takové průzkumy se v rámci České republiky doposud nedělaly a mohou přinést zajímavé výsledky. O něco podobného jsem se ve své práci pokusila na základě získaných informací v průběhu psaní této práce. Oblastí zájmu se stala analýza vybraných periodik za účelem vyhledávání příspěvků zabývajících se tématem genderu. Do popředí mého zájmu se dostaly tyto okruhy otázek:

- 1) obecně kvantita a zaměření (tedy témata) genderových studií, konkrétněji - srovnat celkové počty článků zabývajících se studiem genderu s celkovým počtem článků v daném periodiku, srovnat počty recenzí na další příspěvky zabývající se genderem s celkovými počty recenzí v daném periodiku, určit řešená témata v rámci periodika, určit zastoupení autorů píšících o genderu z hlediska pohlaví,
- 2) komunity – jaké další komunity se zabývají genderem v rámci periodika a v jaké kvantitě.

7 METODY, PRAMENY, SBĚR DAT, DATABÁZE

7.1 Prameny a sběr dat

Periodika zaznamenaná v databázi byla vybrána na základě dvou citačních rejstříků. Jedná se o „Web of Science“, konkrétně rejstřík „Arts and Humanities Citation Index Source Publication“ (<http://ip-science.thomsonreuters.com/mjl/>) a „European Reference Index for the Humanities“, konkrétně rejstřík obsahující kategorie INT1 (<http://www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index-for-the-humanities.html>). „Web of science“ je světový citační rejstřík, který spravuje společnost „Thomson Reuters“ (<http://thomsonreuters.com/>). „European Reference Index for the Humanities“ (ERIH) je evropský citační rejstřík, který spravuje „The European Science Foundation“ (<http://www.esf.org/>).

"The European Science Foundation" (ESF) provedla dokumentaci a klasifikaci časopisů z oblasti humanitních oborů v projektu s názvem "European Reference Index for the Humanities (ERIH – dostupné na www.esf.org). Cílem bylo určit kvalitu humanitních studií a vytvořit evropské měřítko významných časopisů, které mohou být případně použity pro další budoucí citační rejstřík. „Archeology list“ obsahoval

původně více než 500 titulů, což je více než kterýkoliv jiný obor, a to poukazuje na míru publikování v oboru. Seznam byl pak snížen na 419 časopisů pod tlakem ESF, která zjistila, že archeologie má příliš mnoho titulů ve srovnání s jinými obory. Je třeba zdůraznit, že byla zahrnuta všechna období a regiony na světě, od prehistorie ke klasické a historické (dějinné) archeologii, a také některé časopisy zaměřené na archeologickou vědu. Pokrytí má celosvětový záběr, ale většina titulů vychází v Evropě a v USA. Velká Británie má nejvyšší počet - 84 titulů, následuje Francie s 45 tituly, Německo s 39, Itálie s 37, USA s 28 a Polsko s 20 tituly.

Časopisy byly rozděleny do tří kategorií: A, B a C. Kategorie A zahrnuje časopisy, které byly skutečně mezinárodní v odborné úrovni a mají největší impakt. Toto vysoké umístění ukazuje velkou prestiž a pravidelné citování po celém světě. Kategorie B zahrnuje časopisy se standardní mezinárodní prestiží mezi badateli v oboru v různých zemích. Kategorie C zahrnuje vysoce kvalitní časopisy především s místním nebo regionálním rozsahem působení v Evropě. Nejpozoruhodnějším rysem „Archeology list“ je skutečnost, že jen velmi malá skupina časopisů má titul, který signalizuje tématický, negeografický nebo neodborný obsah. Jedná se o časopisy jako je *Antiquity*, *World archaeology*, *the Journal of social archaeology*, a *Praehistorische Zeitschrift*, abychom jmenovali alespoň některé. Bylo jich napočítáno celkem 47. Časopisy s větším nadregionálním geografickým rozhledem čítají ne více než 30 titulů. Patří mezi ně například časopisy jako jsou *Journal of Mediterranean archaeology*, *the European journal of archaeology* a *American antiquity*. Zbytek, tedy více než 80% všech archeologických časopisů, jsou národního a místního nebo regionálního rozsahu, nebo jsou spojeny s národním výzkumným ústavem ať už doma nebo v zahraničí. (Kristiansen 2008, 19).

7.2 Sběr dat

Sběř dat se řídil podle předem stanoveného deskriptivního systému. Jednotlivé informace jsou zaznamenány v databázových tabulkách. Detailnější popis jednotlivých tabulek a jejich struktura je popsána níže (viz kapitola 6. 2 .3).

Do databáze byly vybrány tyto časopisy: „Archeologické rozhledy“ a „Památky archeologické“ (jako zástupci České republiky), „Antiquity“ a „Cambridge archaeological journal“ (jako zástupci Británie) a „Norwegian Archaeological Review“ a „Acta Archaeologica“ (jako zástupci Skandinávie). Více základních informací o těchto periodikách (jako je země a město, kde vychází, vydavatelství a internetový odkaz) je možné najít v tabulce (Tab. 1).

„Archeologické rozhledy“ a „Památky archeologické“ jsou sledovány od roku 2000 až po současnost. „Antiquity“ a „Cambridge archaeological journal“ jsou sledovány od roku 2005 až do současnosti, stejně jako „Norwegian Archaeological Review“ a „Acta Archaeologica“.

Limitujícími faktory při výběru časopisů byla dostupnost abstraktů a klíčových slov u jednotlivých příspěvků a recenzí na další publikace z internetových zdrojů, neboť to byly základní zdroje informací. Dále jsem musela přihlížet ke svým jazykovým schopnostem.

Původně mělo být celkem analyzováno alespoň 12 vybraných periodik. Vedle již jmenovaných se mělo dále jednat o „Archaeological Dialogues“, „European journal of Archaeology“, „Journal of Anthropological Archaeology“, „Journal of Archeological Method and theory“, „Journal of Feminist studies in religion“ a „Oxford Journal of Archaeology“. Dále by bylo zajímavé analyzovat výstupy z konferencí pořádané „The Theoretical Archaeology Group“ (TAG). Bohužel, k analýze plánovaných periodik nemohlo dojít, protože se vyskytly neočekávané problémy s programem Microsoft Office Access 2003®, ve kterém byla (nebo měla být) data zpracována.

7.3 Analýza a databáze

Tato kapitola obsahuje vedle obecného popisu databáze také vlastní strukturu databáze s popisy jednotlivých deskriptorů.

7.3.1 Podoba databáze

Jako užitečný nástroj pro klasifikaci dat, která byla nashromážděna, slouží databáze. Archeologické relační databáze jsou izomorfní s deskriptivními systémy. Databáze je tvořena obdélníkovou tabulkou, která se nazývá matice. Řádky jsou totožné s jednotlivými záznamy (tzv. objekty) a sloupce s jednotlivými poli (tzv. deskriptory). Políčko, které se nachází na průsečíku řádku a sloupce, obsahuje informaci (tzv. data), která přísluší odpovídajícímu objektu a jeho deskriptoru (Neustupný 1995, 317). Tato informace může být slovní, číselná nebo grafická (Neustupný 2007b, 120). Systém sloupců a řádků se nazývá jako struktura databáze. (Neustupný 1995, 317).

7.3.2 Výhody databáze

Databázové systémy jsou navzájem datově kompatibilní. To znamená, že data, která byla zpracována v konkrétní databázi, lze zpracovat bez obtíží i v jiném databázovém systému. Databáze je možné používat k různým účelům, jako např. pro dokumentaci archeologických nalezišť. Velkou výhodou databázového softwaru je, že umožňuje třídít záznamy podle různých kritérií a umožňuje v záznamech hledat libovolná hesla a slova. Podle zadaných požadavků je dále možné vybírat ze souboru jen určité části, které je možné pak kombinovat s jinými databázemi nebo transformovat údaje. Nejvýznamnější vlastností databázového softwaru je právě možnost transformace dat (Neustupný 1994, 123).

Další výhodou databází je, že je dále možné je spojovat s externím zařízením na záznam dat (Neustupný 1994, 124).

Moderní databázový software (jako je např. Access) umožňuje, aby se jedna databáze skládala z několika tabulek, které je možné mezi sebou jednoduše propojit. Tak vznikají víceúrovňové databáze (Neustupný 2007b, 120).

7.3.3 Struktura databáze

Nedílnou součástí této diplomové práce je relační databáze, která byla vytvořena v programu Microsoft Office Access 2003®. Je tvořena pěti tabulkami, které jsou vzájemně propojené relacemi.

První a zároveň základní tabulkou je tabulka nazývaná se *Časopis*. Na tuto tabulku se váže v relaci 1:N tabulka s názvem *Ročník*. Na tabulku *Ročník* navazuje tabulka nazývaná se *Příspěvek* (také v relaci 1:N). Na tuto tabulku se pak váží tabulky *Autor* a *Téma* (opět v relacích 1:N).

Tabulka *Časopis*

V tabulce *Časopis* jsou uvedeny tyto deskriptory: ID *Časopis*, Název, Země, Město, Vydavatel, Web a Poznámky.

Deskriptor *ID* se vyplňuje automaticky a vyjadřuje identifikační číslo časopisu. Datový typ je tedy „automatické číslo“.

Deskriptor *Název* slouží pro zadávání jednotlivých názvů vybraných periodik. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Země* slouží pro zadání země, ve které je daný časopis publikován. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Město* slouží pro zadání města, ve kterém daný časopis vychází. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Vydavatel* slouží pro zadání vydavatele, který daný časopis publikuje. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Web* slouží pro zadání internetového odkazu, kde je možné dané periodikum dohledat. Datový typ je tedy „hypertextový odkaz“.

Deskriptor *Poznámky* slouží pro zadání případných poznámek. Datový typ je „text“.

Tabulka Ročník

V tabulce *Ročník* jsou zvoleny tyto deskriptory: ID Ročník, ID Časopis, Rok vydání, Ročník, Číslo, Počet článků celkem, Počet článků gender, Počet recenzí celkem, Počet recenzí gender, Strana úvod, Strana závěr a Poznámky.

Deskriptor *ID Ročník* se vyplňuje automaticky a vyjadřuje identifikační číslo ročníku. Datový typ je tedy „automatické číslo“.

Deskriptor *ID Časopis* vyjadřuje pořadové číslo časopisu, ke kterému se váže ročník. Datový typ je „číslo“. Tento deskriptor slouží pro propojení s nadřazenou tabulkou *Časopis*.

Deskriptor *Rok vydání* slouží pro zadání roku vydání daného čísla. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Ročník* slouží pro zadání čísla ročníku. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Číslo* slouží pro zadání čísla periodika v rámci ročníku. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Počet článků celkem* slouží k zaznamenání celkového počtu článků v rámci příslušného čísla periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Počet článků gender* slouží k zaznamenání počtu článků zabývajících se tématem genderu v rámci příslušného čísla periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Počet recenzí celkem* slouží k zaznamenání celkového počtu recenzí v rámci příslušného čísla periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Počet recenzí gender* slouží k zaznamenání počtu recenzí odkazujících na další příspěvky zabývající se studiem genderu v rámci příslušného čísla periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Strana úvod* slouží pro zadání čísla stránky, kterou začíná první příspěvek v rámci příslušného čísla periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Strana závěr* slouží pro zadání čísla stránky, kterou končí poslední příspěvek v rámci příslušného periodika. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Poznámky* slouží pro zadání případných poznámek. Datový typ je „text“.

Tabulka Příspěvek

Tabulka *Příspěvek* se vyplňuje v případě, že konkrétní číslo příslušného periodika obsahuje článek nebo recenzi vztahující se k tématu genderu. Tabulka obsahuje tyto deskriptory: ID Příspěvek, ID Ročník, Název, Rozsah stran začátek, Rozsah stran konec a Poznámka.

Deskriptor *ID Příspěvek* se vyplňuje automaticky a vyjadřuje identifikační číslo příspěvku. Datový typ je tedy „automatické číslo“.

Deskriptor *ID Ročník* vyjadřuje pořadové číslo ročníku, ke kterému se váže příspěvek. Datový typ je „číslo“. Tento deskriptor slouží pro propojení s nadřazenou tabulkou *Ročník*.

Deskriptor *Název* slouží pro zadání konkrétního názvu příspěvku zabývajícího se tématem genderu. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Rozsah stran začátek* slouží k zaznamenání čísla stránky, kterou konkrétní příspěvek v rámci čísla periodika začíná. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Rozsah stran konec* slouží k zaznamenání čísla stránky, kterou konkrétní příspěvek v rámci čísla periodika končí. Datový typ je „číslo“.

Deskriptor *Poznámka* slouží pro zadání případných poznámek. Datový typ je „text“.

Tabulka Autor

Tabulka *Autor* se vyplňuje v případě, že konkrétní číslo daného periodika obsahuje příspěvek vztahující se ke studiu genderu. Tabulka obsahuje tyto deskriptory: ID Autor, ID Příspěvek, Pořadí autorů, Příjmení, Prostřední jméno, Jméno, Pohlaví a Příslušnost.

Deskriptor *ID Autor* se vyplňuje automaticky a vyjadřuje identifikační číslo příspěvku. Datový typ je tedy „automatické číslo“.

Deskriptor *ID Příspěvek* vyjadřuje pořadové číslo příspěvku, ke kterému se váže autor. Datový typ je „číslo“. Tento deskriptor slouží pro propojení s nadřazenou tabulkou *Příspěvek*

Deskriptor *Pořadí autorů* slouží pro zaznamenání pořadového čísla autorů podle toho, jak jsou uvedeni za sebou v příslušném příspěvku. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Příjmení* slouží pro zadání příjmení autora příslušného příspěvku. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Prostřední jméno* slouží pro zadání prostředního jména autora příslušného článku, pokud je uvedeno. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Jméno* slouží pro zadání křestního jména autora příslušného článku. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Pohlaví* slouží pro zadání pohlaví autora. Jedná se o pole se seznamem, kde je na výběr ze dvou možností – žena nebo muž. Datový typ je „text“.

Deskriptor *Příslušnost* slouží pro zadání země autora podle toho, kde se nachází instituce, ve které působí. Datový typ je „text“.

Tabulka Téma

Tabulka *Téma* se vyplňuje v případě, že konkrétní číslo daného periodika obsahuje příspěvek vztahující se ke studiu genderu. Tabulka obsahuje tyto deskriptory: ID Téma, ID Příspěvek, Téma a Poznámka.

Deskriptor *ID Téma* se vyplňuje automaticky a vyjadřuje identifikační číslo příspěvku. Datový typ je tedy „automatické číslo“.

Deskriptor *ID Příspěvek* vyjadřuje pořadové číslo příspěvku, ke kterému se váže řešené téma (klíčová slova). Datový typ je „číslo“. Tento deskriptor slouží pro propojení s nadřazenou tabulkou *Příspěvek*.

Deskriptor *Téma* slouží pro zadání klíčových slov, které vyjadřují, čím se příslušný článek konkrétněji zabývá. Datový typ je „text“. Aparát s vlastními klíčovými slovy byl předem vytvořen a podle něj byla jednotlivá témata vyplňována, aby se docílilo jednotnosti. Tento aparát klíčových slov s vysvětlením předkládám níže.

Deskriptor *Poznámka* slouží pro zadání případných poznámek. Datový typ je „text“.

Aparát vlastních klíčových slov

„Gender minulost“ - vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek zabývá studiem genderu v minulých společnostech.

„Gender současnost“ - vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek zabývá studiem genderu i v současnosti, což znamená, zda jsou řešena témata

jako je postavení ženy v archeologické vědě v minulosti a v současnosti, jejich rovnoprávnost atd.

„Aktivity“ – vyjadřuje, jaká aktivita je zkoumána z hlediska genderu. Pod toto obecné klíčové slovo patří další blíže určující klíčová slova, a to: „bydlení“, „pohřeb“, „produkce“, „péče o děti“, „rituál společenský“, „rituál náboženský“, „slavnost“, „obchod“, „směna“, „válečnictví“, „migrace“ a „umění“.

Pokud je v abstraktu příspěvku nebo recenzi blíže uvedeno o jaký se jedná druh produkce, je v databázové tabulce charakterizovaná klíčovým slovem. Klíčová slova pro bližší určení produkce jsou tato: „hrnčířství“, „textilnictví“, „příprava potravy“, „výroba nástrojů“, „chov“, „zemědělství“ a „zahradničení“.

„Areál aktivity“ – vyjadřuje, jaká forma prostoru je sledována z hlediska genderu. Pod toto obecné klíčové slovo patří další blíže určující klíčová slova, a to: „sídliště“, „dům“, „hrob“, „pohřebiště“, „areál sběru“, „zemědělská výroba“, „posvátné místo“, „dílna“, „sakrální objekt“, „dvorec“ a „hradiště“.

„Artefakt“ – vyjadřuje, zda je konkrétní artefakt studován z hlediska genderu. Pokud je v abstraktu příspěvku nebo recenzi blíže uvedeno o jaký artefakt se konkrétně jedná, je v databázové tabulce charakterizován klíčovým slovem. Klíčová slova pro bližší určení artefaktu jsou tato: „nástroj“, „zbraň“, „ohniště“, „potrava“, „oděv“, „nápoje“, „šperk“, „depot“ a „obětina“.

„Hierarchie“ – vyjadřuje, zda je v příspěvku řešena struktura/uspořádání společnosti nebo pokud je uvedeno, zda se jedná o mužskou či ženskou dominanci nebo rovnost.

„Genderová identita“ – vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek zabývá studiem genderové identity. Genderová identita je osobní vyjádření genderu jedince prostřednictvím fyzických a materiálních projevů (Gilchrist 1999, XV).

„Genderová role“ – vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek zabývá studiem genderových rolí v rámci minulých komunit. Genderová role je vyjádření určité činnosti a postavení v rámci minulé společnosti, která se váže na určitý gender (Gilchrist 1999, XV). Genderových rolí může být velké množství, jako např. šaman, bojovník, vůdce, zemědělec, lovec atd.

„Teoretický přístup“ – vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek také zabývá teoretickým přístupem k danému tématu. Pokud je v abstraktu příspěvku nebo recenzi blíže uvedeno o jaký teoretický přístup se konkrétně jedná, je v databázové tabulce charakterizován klíčovým slovem. Klíčová slova pro bližší určení teoretického přístupu jsou tato: „marxismus“, „feminismus“, „procesualismus“ a „postprocesualismus“.

„Metoda“ – vyjadřuje, zda se příslušný příspěvek také zabývá metodou studia genderu. Pokud je v abstraktu příspěvku nebo recenzi blíže uvedeno o jakou metodu se jedná, je v databázové tabulce charakterizována klíčovým slovem. Klíčová slova pro bližší určení metody jsou tato: „analogie“ („etnografie“, „historie“, „antropologie“).

„Teorie“ – vyjadřuje, zda je v příslušném příspěvku zmíněná teorie studia genderu. Teorie může být konkrétněji vyjádřena těmito klíčovými slovy: „převzatý koncept“, „vlastní model“, „teoretické otázky“.

7.4 Syntéza

Celkem byla nashromážděna do databáze data ze šesti vybraných periodik. Dvě periodika zastupují Českou republiku („Archeologické rozhledy“ a „Památky archeologické“), dvě periodika zastupují Skandinávii („Norwegian Archaeological Review“ a „Acta Archaeologica“) a dvě periodika zastupují Británii („Antiquity“ a „Cambridge archaeological journal“).

Zhodnocení dat bylo provedeno základními kvantitativními metodami pomocí „Dotazů“ v rámci programu Microsoft Office Access

2003® a s pomocí Microsoft Office Excel® byly vytvořeny zobrazení pomocí grafů.

8 VÝSLEDKY A INTERPRETACE

V této kapitole jsou uvedeny výsledky zájmových okruhů, které byly definovány v kapitole 6. Data byla získána analýzou a syntézou vybraných archeologických periodik (viz kapitoly 7. 3 a 7. 4).

První zájmový okruh otázek byl orientován na kvantitu a zaměření (témata) genderových studií, konkrétněji na srovnání celkového počtu článků zabývajících se studiem genderu s celkovým počtem článků v daném periodiku, srovnání počtů recenzí na další příspěvky zabývající se genderem s celkovými počty recenzí v daném periodiku, určit řešená témata v rámci periodika, určit zastoupení autorů píšících o genderu z hlediska pohlaví.

Srovnání celkového počtu článků zabývajících se studiem genderu s celkovým počtem článků v daném periodiku a srovnání počtů recenzí na další příspěvky zabývající se genderem s celkovými počty recenzí v daném periodiku najdeme zobrazené v tabulce (Tab. 2). Spolu s nimi je i uveden počet ročníků v rámci daného periodika. „Archeologické rozhledy“ od roku 2000 do současnosti stávají z celkového počtu 49 ročníků. V rámci nich je celkový počet článků 763, celkový počet recenzí pak 796. Počet článků věnujících se tématu genderu je jeden, počet recenzí odkazujících na jiné publikace věnující se genderu je pět. „Památky archeologické“ od roku 2000 do současnosti sestávají z celkového počtu 14 ročníků. V rámci nich je celkový počet článků 85 a celkový počet recenzí 144. Žádný článek ani recenze však není zaměřená na téma genderu. „Antiquity“ od roku 2005 do současnosti sestává z 29 ročníků. V rámci nich je celkový počet článků 552, z nichž 12 článků je zaměřeno na studium genderu. Počty recenzí celkem a počty recenzí z hlediska genderu nejsou uvedeny, protože nejsou dostupné na internetovém zdroji. „Cambridge archaeological journal“ od roku 2005 do současnosti sestává z 21 ročníků. V rámci nich je celkový počet článků 141, celkový počet

recenzí pak 201. Počet článků věnujících se tématu genderu je devět, počet recenzí odkazujících na jiné publikace věnující se tématu genderu je devět. „Norwegian Archaeological Review“ od roku 2005 do současnosti sestává ze 14 ročníků. V rámci nich činí celkový počet článků 78, celkový počet recenzí je pak 35. Počet článků věnujících se tématu genderu jsou čtyři, celkový počet recenzí odkazujících na jiné publikace věnující se genderu je nula. „Acta Archaeologica“ od roku 2005 do současnosti sestává z 10 ročníků. V rámci nich činí celkový počet článků 358, z nichž pouze jeden článek se věnuje tématu genderu. Počty recenzí nebylo možné určit, protože nebyly uvedeny na internetovém zdroji.

Obecně lze říci, že počty článků na gender ve vztahu k celkovému počtu článků mají v těchto vybraných periodikách malé zastoupení. To samé platí u počtu recenzí celkem v rámci daného periodika v poměru k počtům recenzí, které odkazují na jiná periodika zabývající se studiem genderu.

Dalším zájmovým tématem bylo zastoupení řešených témat a jejich počty v rámci jednotlivých periodik. Tato témata byla charakterizována pomocí vlastních klíčových slov. Výsledky jsou uvedeny v přehledné tabulce (Tab. 3). V rámci periodika „Archeologické rozhledy“ najdeme šestkrát zastoupené téma „gender v minulosti“, jedenkrát zastoupené téma „gender v současnosti“, třikrát zastoupené téma „genderová identita, dvakrát téma „genderová role“, čtyřikrát téma „hierarchie“, třikrát téma vztahující se k areálu aktivit – „pohřebiště“ a jedenkrát téma vztahující se k produkci, konkrétně „textilnictví“. Z tohoto početního zastoupení jednotlivých témat vidíme, že nejčastěji jsou řešena témata týkající se genderu v minulosti, uspořádáním společnosti a studiem pohřbů z hlediska genderu. V rámci periodika „Památky archeologické“ nebyly nalezeny žádné příspěvky týkající se genderu.

V rámci periodika „Acta Archaeologica“ najdeme jedenkrát zastoupené téma „gender minulost“, jedenkrát „genderová role“ a jedenkrát „hierarchie“.

V rámci periodika „Norwegian Archaeological Review“ najdeme jedenkrát zastoupené téma „feminismus“, třikrát téma „gender minulost“, jedenkrát téma „gender současnost“, jedenkrát téma „genderová identita“, dvakrát téma „genderová role“, dvakrát téma „hierarchie“, dvakrát „pohřeb“, jedenkrát „postprocesualismus“, jedenkrát „procesualismus“ a jedenkrát „zbraň“. Jak je vidět, zastoupení jednotlivých témat je početně malé.

V rámci periodika „Antiquity“ najdeme třikrát téma „artefakt“, jedenkrát „feminismus“, dvanáctkrát „gender minulost“, třikrát „genderová identita“, pětkrát „genderová role“, sedmkrát „hierarchie“, dvakrát „hrnčířství“, dvakrát „obchod“, jedenkrát „pohřeb“, jedenkrát „postprocesualismus“, jedenkrát „potrava“, jedenkrát „produkce“, pětkrát „umění“. Jak je vidět, nejvíce řešené téma je gender v minulosti, struktura společnosti, genderová role, a umění, které se téměř v rámci jiných periodik nevyskytuje.

V rámci periodika „Cambridge archaeological journal“ najdeme zmíněný jedenkrát „artefakt“, jedenkrát „dům“, jedenkrát „etnografie“, osmnáctkrát „gender minulost“, jedenkrát „gender současnost“, desetkrát „genderová identita“, dvanáctkrát „genderová role“, sedmkrát „hierarchie“, třikrát „hrnčířství“, jedenkrát „hrob“, jedenkrát „obchod“, dvakrát „pohřeb“, jedenkrát „potrava“, jedenkrát „produkce“, jedenkrát „příprava potravy“, jedenkrát „rituál společenský“, jedenkrát „sídliště“, jedenkrát „slavnost“, jedenkrát „textilnictví“, jedenkrát „umění“, jedenkrát „vlastní model“, dvakrát „výroba nástrojů“. V tomto časopise je největší množství řešených genderových témat v porovnání s ostatními zkoumanými periodiky. Převážně jsou to témata vztahující se k genderu minulosti, genderové identitě, genderovým rolím a uspořádání společnosti.

To, že některá témata nejsou v rámci periodik zastoupená neznamena, že by se tato témata neřešila vůbec. Je pravděpodobné, že jsou genderová témata zastoupena v jiných publikacích, jako jsou např. periodika lokálního charakteru nebo ve sbornících.

Celkový početní souhrn dílčích témat je uveden v tabulce a zobrazen graficky. (Tab. 4, Graf 1). Nejvíce jsou zastoupena témata týkající se studia genderu v minulosti (40). Dále je to pak studium genderových rolí (22), uspořádání společnosti (21) a genderová identita (17). Ostatní mají jen malé četnosti. To může být způsobeno tím, že abstrakty a klíčová slova periodik a recenze nejdou příliš do hloubky co se týče popisu řešeného tématu. Témata jakou jsou gender v minulosti, genderová role, uspořádání společnosti a genderová identita jsou spíše obecnější, proto mají také největší početní zastoupení ze všech zkoumaných periodik.

Početní zastoupení autorů píšících o genderu z hlediska pohlaví najdeme vyjádřené v tabulce (Tab. 5) a grafem (Graf 2). Jedná se vždy o celkový počet v rámci jednotlivých periodik. V „Archeologických rozhledech“ najdeme čtyřikrát mužské zastoupení a jedenkrát ženské zastoupení. U třech autorů nebylo možné pohlaví určit. „Památky archeologické“ neobsahují žádný příspěvek zabývající se studiem genderu. V „Antiquity“ najdeme jedenáctkrát mužské zastoupení a devětkrát ženské zastoupení. Ve čtyřech případech nešel údaj zjistit. V „Cambridge archaeological journal“ najdeme šestkrát mužské zastoupení a třináctkrát ženské zastoupení. U jednoho autora nebylo možné zjistit údaj o pohlaví. V „Acta Archaeologica“ je zastoupen jeden muž. V „Norwegian Archaeological Review“ je zastoupeny tři muži a dvě ženy. Obecně je tedy možné říci, že poměr žen a mužů píšících o genderu v rámci daného periodika je vyrovnaný.

Druhý zájmový okruh byl zaměřen na komunity, tedy jaké další komunity se zabývají genderem v rámci periodika a v jaké kvantitě. Přehledné výsledky jsou uvedeny v tabulce (Tab. 6).

V periodiku „Archeologické rozhledy“ najdeme dva autory z Anglie, jednoho autora z České republiky, jednoho autora z Francie, jednoho autora z Německa a jednoho autora ze Švédska. U třech autorů se nepodařilo určit jejich příslušnost ke komunitě. I z těchto málo údajů je

vidět, že Česká republika spolupracuje i se zahraničními autory nebo odkazuje na jejich práce. V periodiku „Památky archeologické“ nebyl zjištěn žádný článek nebo recenze, která by byla zaměřená na studium genderu.

V periodiku „Acta Archeologica“ najdeme jednoho autora německé příslušnosti. Každé číslo tohoto periodika je spíše věnované určitému tématu, což by vysvětlovalo malé zastoupení autorů píšících o genderu, protože pro takové příspěvky není v rámci tohoto periodika prostor. V periodiku „Norwegian Archaeological Review“ najdeme jednoho autora z Irska, dva autory ze Skotska, jednoho autora ze Španělska a jednoho autora ze Švédska. I zde je možné vidět určitou míru spolupráce se zahraničními autory, i když se jedná především o anglickou komunitu.

V periodiku „Antiquity“ najdeme tři francouzské autory, jednoho autora z Chile, dva autory z Japonska, jednoho autora z Kanady, dva autory z Polska, jeden autor ze Španělska, sedm autorů ze Švédska, jeden autor z Británie a šest autorů z USA. Na základě těchto poznatků lze říci, že časopis „Antiquity“ spolupracuje na mezinárodní úrovni s dalšími badateli mimo vlastní komunitu (Británie). Nejpočetnější zastoupení v rámci tohoto periodika mají anglicky hovořící komunity, tedy Švédsko a USA. Dalo by se říci, že anglické komunity spolu blížeji spolupracují než s ostatními komunitami. V periodiku „Cambridge archaeological journal“ najdeme jednoho autora z Kanady, dva autory ze Skotska, jedenáct autorů z Británie a šest autorů z USA. Zde je jasně vidět převaha „domácích“ autorů a další spolupráce s anglicky hovořícími komunitami jako je Kanada, Skotsko a USA.

9 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se věnovala tématu, které není v České republice ještě příliš rozvinuté, na rozdíl od některých jiných evropských zemí. Jedná se o subdisciplínu nazývanou se genderová archeologie a studium genderu v archeologii. Snahou nebylo navrhnout

nové postupy při studiu genderu, ale spíše shrnout dosavadní znalosti bádání ohledně studia genderu v archeologii.

V úvodní kapitole je věnována pozornost základnímu vymezení pojmů jako je „gender“ a „genderová archeologie“, neboť tyto dva pojmy jsou pro celou práci klíčové. Gender je charakterizován jako sociální konstrukt, který je formován kulturou a společností. Genderová archeologie je pak jedním z odvětví archeologie, která se zabývá studiem minulých společností na základě poznání úlohy, kterou měli muž a žena v minulosti, prostřednictvím archeologických pramenů.

Následující kapitola pojednává a vývoji genderové archeologie ve světě. Uvedeny jsou vlivy a tendence, který tento vývoj ovlivnily. Základ lze hledat ve feminismu, kdy pro archeologii má význam tzv. druhá a třetí vlna feminismu. Dalšími trendy ovlivňujícími tento vývoj byl nástup procesuální archeologie v 60. a 70. letech 20. století a poté postprocesuální archeologie v 80. letech 20. století.

Další kapitoly se věnují metodě v genderové archeologii a okruhy řešených témat. Obecná metoda pro studium genderu v archeologii není vypracována, spíše se jedná o vlastní postupy badatelů, kteří je aplikují na konkrétní případy. Přesto je v práci uvedeno pár základních metod, které se nejčastěji používají. Jedná se o kritiku androcentrismu, etnografické paralely, přímý historický přístup, etnoarcheologii, tvorbu a testování modelů. Je zřejmé, že studium genderu v archeologii se neobejde bez mezioborové spolupráce s dalšími obory, jako je historie, sociologie, antropologie. Ojediněným pokusem v rámci České republiky a v českém jazyce podat jakýsi „návod“ pro studium genderu a jak provádět gendrovou analýzu pochází z pera K. Remišové Věšínové.

Kapitola věnující se řešeným okruhům témat nastiňuje některé oblasti archeologie, ve kterých je gender možné zkoumat. Zájmová témata spolu souvisejí a proto je není možné striktně vymezit. Z hlediska genderu lze zkoumat např. prostor v širším slova smyslu nebo jen v rámci domácnosti, produkci a různá specializovaná řemesla v souvislosti

s vazbou na gender. společnost jako celek a jejich vzájemné vztahy a struktury společnosti. V interpretacích jsou často zakořeněny přežívající stereotypy, které je třeba překonávat. Nejčastěji jsou genderové studie aplikovány na informace získané z pohřebišť minulých společností, neboť mají velký potenciál výpovědní hodnoty.

Druhá část práce je věnována praktickému hledisku. V této části dochází k analýze, syntéze a interpretaci získaných informací z vybraných periodik. Periodika byla vybrána na základě dvou citačních rejstříků, jednoho evropského a jednoho českého podle impaktu. Cílem bylo sledovat autory píšící o genderu a jejich příspěvky v rámci periodik. Domnívám se, že nic podobného se zatím v České republice nedělalo, a že takové analýzy mohou přinést zajímavé poznatky.

Studium genderu v archeologii je komplexní téma, které vyžaduje alespoň základní znalosti i z jiných oborů, ve kterých je také gender studován, i když z jiného hlediska. Jsou to např. antropologie nebo sociologie. Studium genderu v archeologii nabízí jiné pohledy při interpretacích archeologických záznamů a může přinést cenné informace.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Arnold, B. – Wicker, N. L. (eds.) 2001: Gender and the archaeology of death. Walnut Creek: AltaMira Press.

Conkey, M. W. - Spector, J. 1984: Archaeology and the study of gender, In: *Archaeological Method and Theory* 7, New York: Academic Press, 1 – 38.

Čermáková, E. 2002: Problémy dětství v neolitu střední Evropy. *Pravěk Nová řada* 12, 7 – 45.

Čermáková, E. 2005: Postavení ženy, muže a dítěte v rámci společnosti tvůrců lengyelské kultury, rkp. diplomové práce, Brno: Masarykova univerzita.

Čermáková, E. – Golec, M. – Trubačova, T. – Tvrdý, Z. 2007: Kam zmizely horakovské děti?. *Študijné zvesti Archeologickeho ustavu SAV* 42/1, 23-56.

Gimbutas, M. 1991: The civilization of the goddess. San Francisco, California: Harper.

Gilchrist, R. 1994. Gender and Material Culture: The Archaeology of Religious Women. London – New York: Routledge.

Gilchrist, R. 1999: Gender and archaeology: contesting the past. London – New York: Routledge.

Gosden, Ch. 1999: Anthropology and archaeology: A changing relationship. London – New York: Routledge.

Holmberg, C. L. – Gatti, A. 2009: Gender & Archaeology in Sweeden, Paper presented at the 15th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists. 15-20 September 2009, Riva del Garda/Trento, Italy. EAA session and working party: Gender and

Archaeology in Europe. See: EAA 2009 Abstract book, p. 70. (dostupné <http://www.upf.edu/materials/fhuma/age/docs/lidstrom.pdf>, 15. 3. 2012).

Kristiansen, K. 2001: Borders of ignorance: research communities and language. In: Kobilinski, Z: Quo vadis archaeology? Whither European archaeology in the 21th century?. Warsaw, 38 – 43.

Kristiansen, K. 2008: Do we need the 'archaeology of Europe'?. discussion article. In: Archaeological Dialogues 15, 5 – 25.

Kristiansen, K. 2011: Theory Does Not Die it Changes Direction. In: Bintlif, J. – Pearce, M.: The Death of Archaeological Theory?, 72 – 79.

Moravcová, J. 2008: Žena, muž a dítě ve starší době bronzové. Případové studie na základě vybraných moravských pohřebišť. Bakalářská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita.

Nelson, S. M. 1997: Gender in Archaeology: Analyzing Power and Prestige. U.S.: AltaMira Press.

Neustupný, E. 1967: K počátkům patriarchátu ve střední Evropě. In: *Rozpravy Československé akademie věd* 77/2, 3-79.

Neustupný, E. 1994: Role databází v archeologii. In: *Archeologické rozhledy* 46, 123 – 130.

Neustupný, E. 1995: Právní povaha archeologických databází. In: *Archeologické rozhledy* 47, 314 – 321.

Neustupný, E. 2007a: Vymezení archeologie. In: Kuna, M. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání*. Praha: AÚ AV ČR, 11 – 22.

Neustupný, E.: 2007b: *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o.

Oma, K. A. – Palincaş, N. 2011: Humans and animals in the making of gender, AGE session "Humans and animals in the making of gender", 17th EAA at Oslo, 2011 (dostupné z <http://www.upf.edu/materials/fhuma/age/docs/proposal.pdf>, 30. 3. 2012).

Rega, E. 1997: Age, gender and biological reality in the Early Bronze Age cemetery at Mokrin. In: Moore, J. – Scott, E. (eds.): Invisible people and processes: writing gender and childhood into European archaeology. London and New York: Leicester Univerzity Press, 229 – 247.

Remišová Věšínová, K. 2010: Genderová analýza v interpretaci neolitických sociokulturních jevů. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova.

S. a.: Is the archaeology of gender necessarily a feminist archaeology? (dostupné z http://www.antiquityofman.com/gender-based_archaeology.pdf, 5. 4. 2012).

Skogstrand, L. 2009: The Norwegian Case - Gender archaeology at a mature stage?, Session *Gender and Archaeology in Europe* (15th EAA Annual Meeting, Riva di Garda, 2009, dostupné z <http://www.upf.edu/materials/fhuma/age/docs/lisbeth.pdf>, 30. 3. 2012).

Sørensen, M. L. S. 2000: Gender archaeology. Cambridge: Polity Press.

Sosna, D 2007: Social Differentiation In The Late Cooper Age And The Early Bronze Age In South Moravia (Czech Republic). The Florida State University.

Sosna, D. 2009: Social Differentiation in the Late Cooper Age and the early Bronze Age in South Moravia (Czech Republic). Oxford.

Turek, J. 2000: Being a Beaker child. The position of children in Late Eneolithic society. Památky archeologické Supplementum 13 - In

memoriam Jan Rulf, 424 – 438, (dostupné z <http://www.kar.zcu.cz/texty/DeTi/deti.htm>, 12. 3. 2012).

Turek, J. 2002: „Cherche la femme!“ Archeologie ženského světa a chybějící doklady ženských pohřbů z období zvoncovitých pohárů v českých. In: Evžen Neustupný (ed.): Archeologie nenalézaného, Plzeň – Praha, 217 – 240, (dostupné z <http://www.kar.zcu.cz/texty/cherche/turek2002d.htm>, 10. 3. 2012).

Turek, J. 2010: Genderové identity v eneolitické společnosti a otázky interpretace společenských kategorií. In: Živá archeologie 11/2010, 122 – 125.

Turek, J. 2011: Amazonky našich předků. In: Respekt 26, 73 - 75.

Trigger, B. 2007: A history of Archaeological Thought. Cambridge University Press.

Wylie, A. 2007: Doing Archaeology as a Feminist: Introduction. In: Journal of Archaeological Method and Theory, 209 - 216.

Žaloudková, M. 2009: Archeologie ženských řeholních domů. Bakalářská práce. Plzeň: FF ZČU.

Internetové citace:

<http://www.rozhlas.cz/leonardo/portal/>, 30. 3. 2012.

<http://ip-science.thomsonreuters.com/mjl/>, 12. 4. 2012.

<http://www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index-for-the-humanities.html>, 12. 4. 2012.

<http://thomsonreuters.com/>, 12. 4. 2012.

<http://www.esf.org/>, 12. 4. 2012.

<http://www.archaeologyexpert.co.uk/GenderArchaeology.html>, 10. 4. 2012.

11 RESUMÉ

This essay deals with the issue of gender approaches in European archeology. The theoretical part focuses on the characteristics of gender archeology. The next chapter discusses the emergence and development of gender archeology in the world, the trends that influence development. The following chapters are focused on the description of methods and special interest topics. The practical part is focused on analysis of selected periodicals, synthesis and interpretation of data obtained.

12 PŘÍLOHY

Tab. 1: Časopis, str. 72

Tab. 2: Počty článků a recenzí, str. 73

Tab. 3: Zastoupení jednotlivých témat a jejich počet, str. 74 - 75

Tab. 4: Celkový počet témat, str. 76 - 77

Tab. 5: Pohlaví, str. 78

Tab. 6: Příslušnost, str. 79

Graf 1: Celkový počet témat, str. 76

Graf 2: Pohlaví, str. 78

ID Časopis	Název	Země	Město	Vydavatel	web
1	Archeologické rozhledy	Česká republika	Praha	Archeologic ký ústav AV ČR	http://www.arup.cas.cz/?cat=69
2	Památky archeologické	Česká republika	Praha	Archeologic ký ústav AV ČR	http://www.arup.cas.cz/?cat=68
3	Cambridge Archaeological Journal	UK	Cambridge	University of Cambridge	http://journals.cambridge.org/action/displayBackIssues?jid=CAJ
4	Norwegian Archaeological Review	Norsko	Bergen	Routledge	http://www.tandfonline.com/loi/sarc20
5	Acta Archaeologica	Dánsko	Copenhage n	Blackwell Publishing Ltd	http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1600-0390/issues
6	Antiquity	UK	York	Portland Customers Services	http://antiquity.ac.uk/archive.html

Tab. 1: Časopis

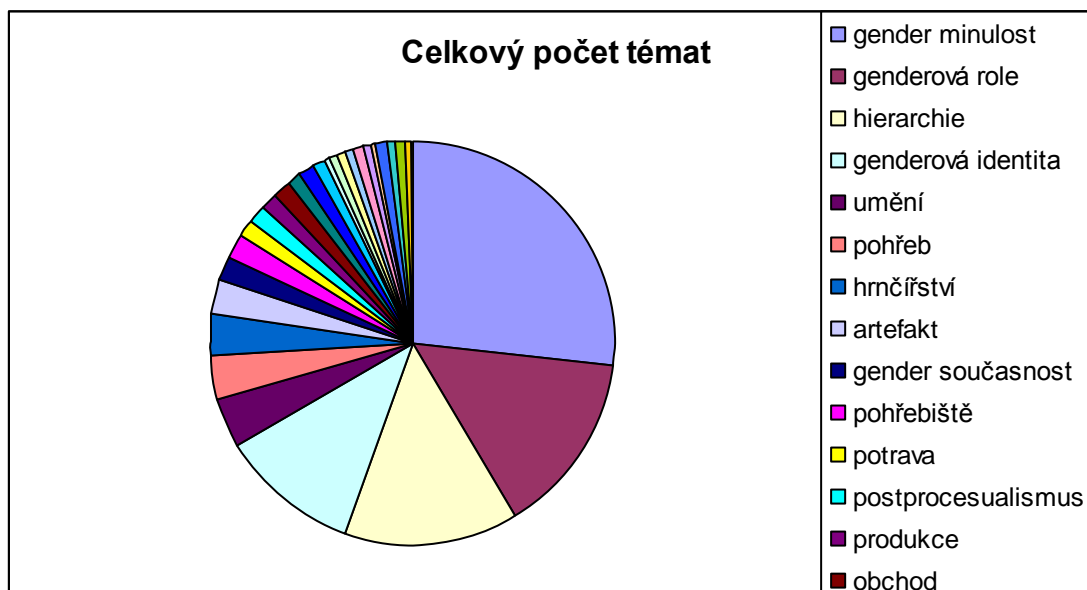
Název	CountOfRočník	SumOfpočet článků celkem	SumOfpočet článků gender	SumOfpočet recenzí celkem	SumOfpočet recenzí gender
Acta Archaeologica	10	358	1	0	0
Antiquity	29	552	12	0	0
Archeologické rozhledy	49	763	1	796	5
Cambridge Archaeological Journal	21	141	9	201	9
Norwegian Archaeological Review	14	78	4	35	0
Památky archeologické	14	85	0	144	0

Tab. 2: Počty článků a recenzí

Téma	Acta Archaeologica	Antiquity	Archeologické rozhledy	Cambridge Archaeological Journal	Norwegian Archaeological Review	Památky archeologické
artefakt	0	3	0	1	0	0
dům	0	0	0	1	0	0
etnografie	0	0	0	1	0	0
feminismus	0	1	0	0	1	0
gender minulost	1	12	6	18	3	0
gender současnost	0	0	1	1	1	0
genderová identita	0	3	3	10	1	0
genderová role	1	5	2	12	2	0
hierarchie	1	7	4	7	2	0
hrnčířství	0	2	0	3	0	0
hrob	0	0	0	1	0	0
obchod	0	2	0	1	0	0
oděv	0	0	0	1	0	0
pohřeb	0	1	0	2	2	0
pohřebiště	0	0	3	0	0	0
postprocesu alismus	0	1	0	0	1	0
potrava	0	1	0	1	0	0

procesualismus	0	0	0	0	1	0
produkce	0	1	0	1	0	0
příprava potravy	0	0	0	1	0	0
rituál společenský	0	0	0	1	0	0
sídliště	0	0	0	1	0	0
slavnost	0	0	0	1	0	0
textilnictví	0	0	1	0	0	0
umění	0	5	0	1	0	0
vlastní model	0	0	0	1	0	0
výroba nástrojů	0	0	0	2	0	0
zbraň	0	0	0	0	1	0

Tab. 3: Zastoupení jednotlivých témat a jejich počet

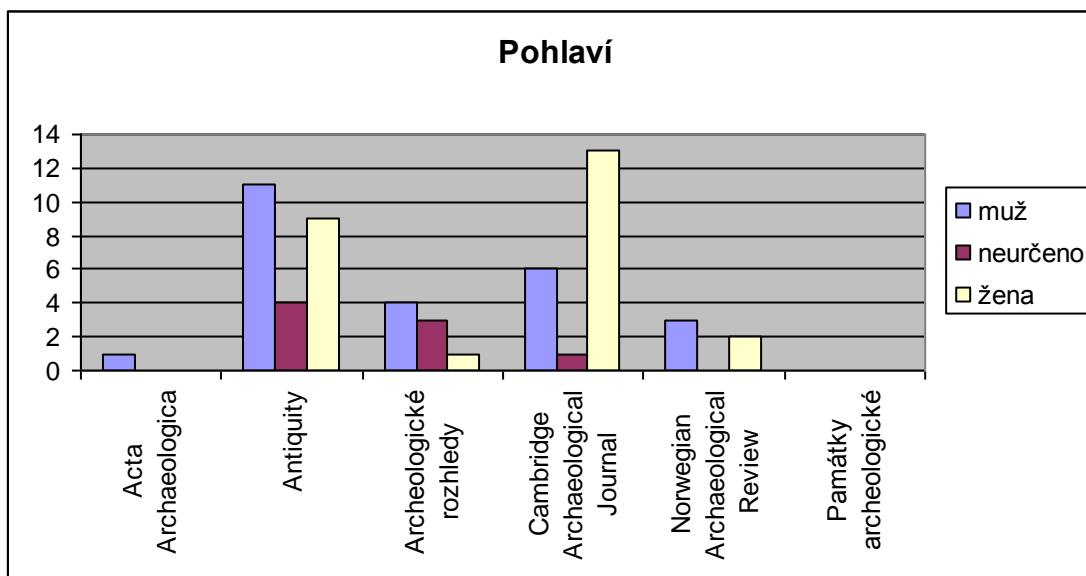

Graf 1: Celkový počet témat

Téma	Count Of Téma
gender minulost	40
genderová role	22
hierarchie	21
genderová identita	17
umění	6
pohřeb	5
hrnčířství	5
artefakt	4
gender současnost	3
pohřebiště	3
potrava	2
postprocesualismus	2
produkce	2

obchod	2
feminismus	2
výroba nástrojů	2
rituál společenský	1
dům	1
etnografie	1
vlastní model	1
textilnictví	1
oděv	1
sídliště	1
procesualismus	1
hrob	1
příprava potravy	1
zbraň	1
slavnost	1

Tab. 4: Celkový počet témat

Obr. 2: Pohlaví

Název	muž	neurčeno	žena
Acta Archaeologica	1	0	0
Antiquity	11	4	9
Archeologické rozhledy	4	3	1
Cambridge Archaeological Journal	6	1	13
Norwegian Archaeological Review	3	0	2
Památky archeologické	0	0	0

Tab. 5: Pohlaví

Příslušnost	Acta Archaeologica	Antiquity	Archeologické rozhledy	Cambridge Archaeological Journal	Norwegian Archaeological Review	Památky archeologické
Česká republika	0	0	1	0	0	0
Francie	0	3	1	0	0	0
Chile	0	1	0	0	0	0
Irsko	0	0	0	0	1	0
Japonsko	0	2	0	0	0	0
Kanada	0	1	0	1	0	0
Německo	1	0	1	0	0	0
neurčeno	0	0	3	0	0	0
Norsko	0	0	0	0	2	0
Polsko	0	2	0	0	0	0
Skotsko	0	0	0	2	0	0
Španělsko	0	1	0	0	1	0
Švédsko	0	7	0	0	1	0
UK	0	1	2	11	0	0
USA	0	6	0	6	0	0

Tab. 6: Příslušnost